

Sermaye Piyasası Kurulu

OPERASYONEL RİSK VE YÖNETİMİ

Yeterlik Etüdü

Evrin CAN
Uzman Yardımcısı

ANKARA
Nisan 2003

YÖNETİCİ ÖZETİ

Dünya genelinde yaşanan küreselleşme ile bilgi ve iletişim sistemlerindeki gelişmeler son yıllarda finansal piyasalarda önemli değişikliklere yol açmıştır. Bir yandan, sınır ötesi yatırımlarda, piyasalardaki işlem hacminde, yerel ve küresel rekabette ve teknolojiye olan bağımlılıkta görülen artışlar; diğer yandan yeni ve daha karmaşık finansal ürün ve hizmetler, bölgesel ya da global krizler, doğal afetler, terörist saldırılar, yasal düzenleme değişiklikleri gibi etkenler finansal kuruluşların karşı karşıya oldukları operasyonel risklerin artmasına yol açmıştır. Böyle bir ortamda, uluslararası finansal piyasalarda faaliyet gösteren Barings, Daiwa Bank, Credit Lyonnais, Sumitomo, LTCM ve BCCI gibi kurumlarda yaşanan operasyonel zarar olayları ve en son 11 Eylül saldırıları finansal piyasalarda operasyonel risk bilincinin artmasına neden olmuştur. Bu gelişmelere paralel olarak düzenleyici otoritelerin konuya verdikleri önem artmış ve operasyonel risk yönetimine ilişkin düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır.

Operasyonel riskin tanıma ilişkin temel olarak iki farklı görüş olduğu söylenebilir. Birinci görüş, operasyonel riski daha dar anlamda gören ve kurumun faaliyet sürecinde yaşanan aksaklıklardan dolayı ortaya çıkan zarara uğrama riski olarak kabul eden yaklaşımdır. Diğer görüş ise konuyu daha geniş bir çerçevede ele alarak operasyonel riski, piyasa ve kredi riski gibi finansal riskler dışında kalan tüm riskler olarak tanımlamaktadır. Basel Komitesi tarafından benimsenen ve uluslararası alanda da genel kabul gören tanıma göre ise operasyonel risk, *“yetersiz ve başarısız içsel süreçler, insanlar ve sistemler ya da dışsal olaylar sonucu ortaya çıkan zarar riskidir”*.

Operasyonel risk finansal kuruluşların karşı karşıya olduğu en eski ve en temel risk türüdür. Bir görüşe göre, diğer risklerin (piyasa, kredi riski vb.) temelinde de operasyonel riskler yatmakta, bu risklerin nedeninin ve tetikleyicisinin operasyonel riskler olduğu belirtilmektedir. Örneğin, kredinin vadesinde ödenmemesi kredi riski olarak tanımlanmakla birlikte, personelin prosedürlere göre onay vermemesi gereken bir krediyi onaylaması halinde oluşan zarar operasyonel risk olarak değerlendirilmektedir. Bu durum, operasyonel risk yönetimini finansal kuruluşların maruz oldukları diğer risklerin yönetimi açısından da önemli hale getirmektedir.

Genel olarak operasyonel risk yönetimi; karşı karşıya olunan risklerin saptanması, ölçümü, izlenmesi, ortaya çıkmadan önlenmesi, kontrolü ve riskin transferi şeklinde özetlenebilecek yöntemlerden oluşan bir süreçtir. Bu süreçte karşılaşılan en temel sorun risklerin saptanmasına ve ölçümüne dairdir. Finansal kuruluşların karşı karşıya oldukları riskler içinde operasyonel risk ölçümü için geliştirilen teknikler açısından en gelişmiş risk türüdür. Operasyonel risklerin büyük oranda her kurumun kendine özgü şartlarına bağlı olması, iş stratejileri, süreçler, teknoloji ve rekabet gibi şartlarda meydana gelen değişikliklere bağlı olarak sürekli değişim halinde olmaları, riske neden olan faktörlerin çeşitliliği, zarar olaylarına ilişkin yeterli veri bulunmaması veya kısıtlı olması gibi etkenler operasyonel riskin objektif bir biçimde ölçümünü engellemektedir.

Son yıllarda operasyonel risk yönetimine yönelik olarak yapılan uluslararası düzenlemeler hız kazanmıştır. Operasyonel risk yönetimi ilke ve standartlarına ilişkin Basel Komitesi tarafından yapılan düzenlemeler bu alandaki en önemli yaklaşım olarak kabul edilmektedir. Operasyonel riskler için sermaye tahsis edilmesi gerekliliği ilk kez Yeni Sermaye Uzlaşısında ele alınmış ve

tahsis edilecek sermaye miktarının hesaplanmasında kullanılmak üzere çeşitli yaklaşımlar önerilmiştir. Komite'nin düzenlemeleri uluslararası finansal kuruluşlara yönelik öneriler şeklinde olup herhangi bir yaptırım içermemektedir. Bununla birlikte üye ülkelerden gelen görüşler çerçevesinde düzenlenerek 2003 yılı sonunda son şeklini alması ve 2006 yılı sonunda uygulamaya konulması beklenen Basel II'nin, uluslararası alanda faaliyet gösteren bankalarda ve diğer finansal kuruluşlarda uygulama standardı haline gelmesi beklenmektedir. Avrupa Birliği'nin sermaye yeterliliğine ilişkin yeni önerileri de temel olarak Basel II düzenlemelerini esas almaktadır.

Ülkemizde de BDDK tarafından yayımlanan "Bankaların İç Denetim ve Risk Yönetimi Sistemleri Hakkında Yönetmelik" ile bankacılık sistemindeki iç denetim ve risk yönetimi ile ilgili genel çerçeve belirlenmiştir. Yönetmelikte bankaların maruz olabileceği riskler arasında operasyonel risk açıkça tanımlanmış olup; iç kontrol, iç denetim ve risk yönetimine ilişkin olarak getirilen genel esasların operasyonel risk yönetimi açısından önemli olduğu düşünülmektedir. BDDK operasyonel riske ilişkin daha ayrıntılı düzenlemelere ise söz konusu Yönetmeliğin uygulanmasına ilişkin olarak yayımladığı 1 Sayılı Tebliğ Taslağında yer vermiştir.

Sermaye piyasası mevzuatında aracı kurumlardaki operasyonel riskleri önlemeye yönelik bazı düzenlemeler bulunmakla birlikte, operasyonel risk açıkça tanımlanmamış ve operasyonel risk yönetimine ilişkin ayrıntılı düzenlemelere yer verilmemiştir. Son dönemde bazı aracı kurumlarda yaşanan operasyonel zarar olayları, bu konuda SPK'nun da düzenleme yapması gerektiğine işaret etmektedir. Operasyonel risklere karşı sermaye tahsis edilmesi konusunda yapılan çalışmaların halen devam ettiği düşünüldüğünde, Kurul'un aracı kurumlara yönelik olarak yapacağı konuya ilişkin düzenlemeler için Basel Komitesi ve AB düzenlemelerinin sonuçlanmasının ve uygulamaya geçmesinin beklenmesi uygun olacaktır. Ancak bu süreçte, başta operasyonel risk olmak üzere aracı kurumların maruz olduğu tüm risklerin izlenmesini ve kontrolünü sağlayacak gerekli iç kontrol, iç denetim ve risk yönetim sistemlerinin kurulmasına ilişkin düzenlemeler yapılmasının gerekli olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Aracı kurumların operasyonel riske bakış açılarının tespit edilmesi amacıyla sınırlı sayıda aracı kurumla yapılan anket çalışmasında da, aracı kurumların büyük bir çoğunluğu operasyonel risk yönetiminin kurum, kurum çalışanları, müşteriler ve sektör açısından faydalı olacağını ve bu konuda düzenleme yapılmasının gerekli olduğunu ifade etmişlerdir. Bu amaçla yapılacak düzenlemelerde asgari olarak, aracı kurumlarda iç kontrol birimi, teftiş birimi ve risk yönetimi biriminden oluşan bir örgüt yapısının oluşturulması ve bu birimlerin idari açıdan birbirinden bağımsız doğrudan yönetim kuruluna sorumlu olacak şekilde yapılandırılması zorunlu hale getirilmeli ve iç kontrol prosedürlerine ilişkin asgari gereklilikler belirlenmelidir. Aracı kurumlar nezdinde yapılacak denetimlerde risk odaklı denetim tekniklerinin kullanılmasının ve iç kontrol sistemlerinin yeterliliğine ilişkin incelemeler yapılmasının da faydalı olacağı düşünülmektedir.

Sermaye piyasalarında fon akımını sağlayan aracı kurumlarda tesis edilecek etkin bir operasyonel risk yönetim sisteminin, aracı kurumların sağlıklı bir şekilde faaliyetlerine devam etmelerini sağlaması yanında, sermaye piyasalarının etkinliği ve bu piyasalara olan güvenin artırılması açısından da gerekli olduğu düşünülmektedir.

İÇİNDEKİLER

YÖNETİCİ ÖZETİ	I
İÇİNDEKİLER	III
KISALTMALAR CETVELİ	IV
TABLO VE ŞEKİLLER CETVELİ	V
I. GİRİŞ	1
II. OPERASYONEL RİSKİN TANIMI	3
III. OPERASYONEL RİSK TÜRLERİ	4
3.1. Personel Riski.....	4
3.2. Sistem ve Teknoloji Riskleri.....	5
3.3. Süreçlere İlişkin Riskler.....	5
3.4. Dış Riskler.....	5
3.5. Yasal Riskler.....	6
IV. OPERASYONEL RİSK YÖNETİMİ	6
4.1. Operasyonel Risklerin Saptanması.....	7
4.2. Operasyonel Risklerin Ölçümü.....	8
4.2.1. Yukarıdan Aşağıya Risk Modelleri.....	9
4.2.2. Aşağıdan Yukarıya Risk Modelleri.....	9
4.3. Operasyonel Risklerin İzlenmesi.....	10
4.4. Operasyonel Riskleri Ortaya Çıkmadan Önleme.....	10
4.5. Operasyonel Risklerin Kontrolü ve Riske Bağlı Zararların Azaltılması.....	12
4.6. Operasyonel Risklerin Transferi.....	14
4.7. Operasyonel Risklere Karşı Sermaye Tahsisi.....	16
4.8. Operasyonel Risk Yönetiminde Kullanılan Diğer Yöntemler.....	17
V. OPERASYONEL RİSKE YÖNELİK OLARAK YAPILAN BELLİ BAŞLI DÜZENLEMELER VE ÖNERİ RAPORLARI	17
5.1. Uluslararası Düzenlemeler.....	17
5.1.1. Basel Bankacılık Denetim Komitesi'nin Düzenlemeleri.....	17
5.1.1.1. Asgari Sermaye Gereği.....	18
5.1.1.2. Denetim İncelemeleri.....	22
5.1.1.3. Piyasa Disiplini.....	22
5.1.2. Avrupa Birliği Düzenlemeleri.....	23
5.1.3. IOSCO Düzenlemeleri.....	25
5.2. Ülkemiz Düzenlemeleri.....	27
5.2.1. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu Düzenlemeleri.....	27
5.2.2. SPKr'nun Aracı Kurumlardaki Operasyonel Riskleri Önlemeye Yönelik Düzenlemeleri.....	30
VI. TÜRKİYE'DEKİ ARACI KURUMLAR AÇISINDAN DEĞERLENDİRME	33
6.1. Aracı Kurumlarla Yapılan Anket Çalışmasının Sonuçları.....	33
6.2. Aracı Kurumlarda Yaşanan Operasyonel Risk Olaylarına İlişkin Örnekler.....	35
6.2.1. Alfa Menkul Değerler A.Ş.....	35
6.2.2. Data Menkul Kıymetler Ticareti A.Ş.....	36
6.2.3. Nurol Menkul Kıymetler A.Ş.....	36
VII. SONUÇ VE ÖNERİLER	37
KAYNAKÇA	42
EKLER	44

KISALTMALAR CETVELİ

AB	:	Avrupa Birliği
BCBS ya da Basel Komitesi	:	Basel Committee on Banking Supervision
BDDK	:	Bankacılık Dzenleme ve Denetleme Kurulu
IOSCO	:	International Organization of Securities Commissions
İMKB	:	İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
Kurul	:	Sermaye Piyasası Kurulu
ORRF	:	Operational Risk Research Forum
SPKn	:	Sermaye Piyasası Kanunu
SPKr ya da Kurul	:	Sermaye Piyasası Kurulu
TBB	:	Türkiye Bankalar Birliği

TABLO VE ŞEKİLLER CETVELİ

Tablo-1: Operasyonel Risk Kaynaklı Kayıplara İlişkin Örnekler.....	6
Şekil-1: Operasyonel Risklerin Gerçekleşme Olasılıkları ve Etkilerine Göre Sınıflandırılması	7
Tablo-2 :Standart Yaklaşımında Faaliyet Birimleri, Faaliyet Kolları ve Göstergeler.....	19
Şekil-2: BDDK'nın Bilgi Amaçlı Örnek Organizasyon Şeması.....	49

I. GİRİŞ

Operasyonel risk finansal kuruluşların karşı karşıya oldukları en önemli ve en eski risk türüdür. Son yıllarda finansal piyasalarda operasyonel risklerin artmasında birçok faktör etkili olmuştur. Bunların en önemlisi gelişen ve değişen finansal hizmetler olarak görülebilir. Dünya genelinde yaşanan küreselleşme finansal piyasaların tanımını ve bu piyasalarda işlem yapma mantalitesini değiştirmiştir. Küreselleşmeye bağlı olarak finansal kuruluşların dünyanın çeşitli bölgelerinde hizmet verir hale gelmeleri, operasyonların yakından takip edilmesi olanağını azaltmıştır. Gelişmekte olan piyasaların hızlı yükselişi, finansal kuruluşların merkeze uzak ofislerinin değişik müşterilere standart olmayan hizmetler vermelerini zorunlu kılmıştır. Sınır ötesi yatırımlar artmış, takas, saklama ve ödeme hizmetleri merkezileşmiştir. Bilgi sistemlerindeki gelişim ve iletişim maliyetlerindeki düşüş finansal işlemlerin elektronik ortamlarda gerçekleşmesine neden olmuştur. Yeni ürün ve hizmetler, özellikle türev ürünler riskleri artırıcı bir diğer faktör olmuştur. Başlangıçta risklere karşı korunma amacıyla kullanılan türev ürünlerdeki gelişmeler risk yönetim sürecini çok yönlü ve karmaşık hale getirmiş, daha karmaşık hizmet ve ürünler ise operasyonel risklerin artmasına neden olmuştur. Yeni ürün ve hizmetlerle birlikte işlem hacimlerindeki değişkenlikler artmış, bu nedenle işlem hacimlerinin yapısını ve bunun kuruluşun faaliyetleri üzerindeki etkisini anlamak operasyonel risklere karşı etkin bir kaynak dağılımı sağlamak açısından vazgeçilmez hale gelmiştir. Öte yandan, bilgi teknolojilerindeki gelişmeler işlem hızını, iletişim olanaklarını ve depolama imkanlarını artırmış, bu ise finansal kuruluşlar için yeni sistemlerin ve bilgisayar donanımlarının geliştirilmesini zorunlu kılmıştır. Normalde daha fazla hız ve daha az insan hatası anlamına gelen bu sistemler aynı zamanda, sistemlerin aksamaya da yaşanan değişimlere kolaylıkla uyum sağlayamaması halinde ortaya çıkabilecek risklerin de artmasına neden olmuştur. Ayrıca, bölgesel ya da global krizler, doğal afetler, terörist saldırılar, yasal düzenlemelerdeki değişimler gibi piyasalardaki beklenmeyen olayların finansal kuruluşlar üzerinde yıkıcı etkiler yaratabilme potansiyeli, operasyonel risklere bakış açısını değiştirmiştir. Böyle bir ortamda, uluslararası finansal piyasalarda faaliyet gösteren Barings, Daiwa Bank, Credit Lyonnais, Sumitomo, LTCM ve BCCI gibi kurumlarda yaşanan operasyonel risk zarar olayları ve en son 11 Eylül saldırıları operasyonel risk konusundaki bilincin artmasına neden olmuş ve finansal kuruluşlar açısından operasyonel risk yönetimi olgusunu vazgeçilmez hale getirmiştir.

Bu gelişmelere paralel olarak düzenleyici otoritelerin operasyonel riske verdikleri önem de artmıştır. Özellikle Basel Bankacılık Denetim Komitesi'nin (Basel Komitesi ya da BCBS) operasyonel risk yönetimi ilke ve standartlarına yönelik tavsiye niteliğindeki düzenlemelerinin, uluslararası alanda faaliyet gösteren bankalarda ve diğer finansal kuruluşlarda uygulama standardı haline gelmesi beklenmektedir.

Çalışmamızda, finansal kuruluşların karşı karşıya olduğu en eski ve en temel risk türü olarak kabul edilen operasyonel riskin unsurlarına, risk yönetiminde kullanılan yöntem ve tekniklere değinilmesi, uluslararası bazı düzenleyici kuruluşların operasyonel risk yönetimine

ilişkin bakış açılarına ve bu konuda yapılan önerilere yer verilmesi, ülkemizde BDDK tarafından yapılan düzenlemelerin açıklanması ve bu konuda aracı kurumlara yönelik olarak Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) ya da Kurul) tarafından da ayrıntılı bir düzenleme yapılması gerekliliğinin tartışılması amaçlanmaktadır.

Bu amaçla hazırlanan çalışma yedi bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmını takip eden ikinci bölümde operasyonel riskin tanımına yönelik değişik görüşlere yer verilmiş, üçüncü bölümde ise operasyonel risk türlerine ve bu riske yol açan faktörlere değinilmiştir. Çalışmanın dördüncü bölümünde; risklerin saptanması, ölçümü, izlenmesi, önlenmesi, kontrol edilmesi, etkilerinin azaltılması, risk transferi ve risklere karşı sermaye tahsisi şeklinde özetlenebilecek yöntemlerden oluşan operasyonel risk yönetim süreci anlatılmıştır. Beşinci bölümde ise operasyonel risk yönetimi ile ilgili olarak yapılan belli başlı düzenlemeler çerçevesinde Basel Komitesi, Avrupa Birliği (AB), Uluslararası Menkul Kıymetler Komisyonları Örgütü (IOSCO) ve ülkemizde Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK) tarafından yapılan düzenlemelere yer verilmiş ve SPK'nun operasyonel riske yönelik düzenlemeleri açıklanmıştır. Çalışmanın altıncı bölümünde, aracı kurumların operasyonel riske bakış açılarının tespit edilmesi amacıyla sınırlı sayıda aracı kurumla yapılan anket çalışmasının sonuçlarına ve son dönemde bazı aracı kurumlarda yaşanan operasyonel zarar olaylarına değinilmiştir. Yedinci bölüm ise çalışmada ulaşılan sonuçları, ülkemizdeki aracı kurumlar açısından yapılan değerlendirmeleri ve önerileri kapsamaktadır.

II. OPERASYONEL RİSKİN TANIMI

Finansal piyasalarda risk en genel anlamda, olaylar ya da devam etmekte olan süreçler nedeniyle gelecekte zarara uğrama veya gelecekte elde edilecek gelirden değişkenlik yaşama ihtimali olarak tanımlanabilir. Finansal kuruluşların karşı karşıya olduğu riskler piyasa riski, kredi riski, likidite riski, operasyonel risk ve yasal riskler olarak sınıflandırılabilir.

Piyasa riski, bir finansal işletmenin mali yapısının, piyasa fiyatlarındaki dalgalanmalardan veya piyasalardaki zıt yönlü fiyat hareketlerinden dolayı maruz kalabileceği risktir.

Kredi riski, bir sözleşmenin gereklerini karşı tarafın sözleşmede yer alan koşullara uygun olarak yerine getirmemesinden dolayı maruz kalabileceği riski ifade eder.

Likidite Riski, bir işletmenin nakit akışındaki dengesizlikler sonucunda nakit çıkışlarını tam olarak ve zamanında karşılayacak düzeyde ve nitelikte nakit mevcuduna veya nakit girişine sahip olmaması riskidir.

Yasal Risk, bir işletmenin gerek iç yapısında, gerekse dışarıdaki kişiler ile yapmış olduğu işlemlerin yasal yollardan takip edilebilecek niteliklere haiz olup olmamasından dolayı maruz kalabileceği risktir.

Tüm bu riskler içinde operasyonel risk ölçümü ve yönetimi için geliştirilen teknikler açısından en gelişmemiş risk türüdür. Geniş anlamda bakıldığında operasyonel risk kurumun faaliyet sürecinde yaşanabilecek hemen hemen tüm aksaklıkları kapsamaktadır. Bu aksaklıklar sistem yetersizlikleri, sistem hataları, personelin hatalı işlemleri, personel yolsuzlukları, hatalı muhasebe kayıtları gibi kurum içi faktörlerin yanı sıra; terörist saldırılar, doğal afetler, yasal düzenleme değişiklikleri ve düzenleyici otoritelerin değişen uygulamaları gibi çok sayıda kurum dışı faktörden de kaynaklanabilmektedir. Operasyonel risklere neden olabilecek olaylarda görülen bu çeşitlilik riskin tanımlanmasını güçleştirmektedir.

Henüz tam bir fikir birliği bulunmamakla birlikte, operasyonel riskin tanımı konusunda temel olarak iki farklı görüş olduğu söylenebilir. Bunlardan birincisi, operasyonel riski daha dar anlamda gören ve kurumun faaliyet sürecinde yaşanan aksaklıklardan dolayı ortaya çıkan zarara uğrama riski olarak kabul eden yaklaşımdır. Diğer uçağa yer alan görüş ise operasyonel riski, piyasa ve kredi riski gibi finansal riskler dışında kalan tüm riskler olarak tanımlamıştır. Birinci görüş, riskin anlaşılması ve yönetimi açısından uygun olmasına rağmen, kurum dışı riskleri tanım dışı bırakması açısından oldukça kısıtlayıcı görülmektedir. İkinci tanım ise, operasyonel riski piyasa ve kredi riskleri dışındaki tüm riskler olarak tanımlamak suretiyle tanımı çok geniş kapsamlı tutması, bu nedenle de riskin yönetimi açısından hangi noktaların üzerinde durulması gerektiği konusunda fikir vermemesi açısından eleştirilmektedir (Marshall. 2001:25).

Operasyonel riskin tanımına yönelik olarak bu iki uç görüş arasında yer alan birçok tanım bulunmaktadır.

Otuzlar Grubu operasyonel riski, “*yetersiz sistem ve kontroller, insan ve yönetim hataları nedeniyle zarara uğrama riski*” olarak tanımlamıştır (Otuzlar Grubu.1993:50).

1998 yılında IOSCO Teknik Komitesi tarafından yayınlanan “Araç Kurumlar ve Düzenleyici Otoriteler için Risk Yönetimi ve Kontrolü” başlıklı Rapor’da ise operasyonel risk *“işlem süreçlerinin ve yönetim sisteminin uygun işlememesi sonucu finansal zarara uğrama riski”* olarak kabul edilmiştir.

Basel Komitesi tarafından 1994 yılında yayınlanan “Türev Araçlar için Risk Yönetiminin Esasları” adlı dokümanda operasyonel risk, *“bilgi sistemlerinin veya içi kontrollerin yetersizliği nedeniyle beklenmeyen zararlara uğrama riski”* olarak tanımlanmıştır (BCBS. 1994:14).

Son olarak Basel Komitesi tarafından benimsenen ve uluslararası bankacılık alanında da genel kabul gören tanıma göre ise operasyonel risk, *“yetersiz ve başarısız içsel süreçler, insanlar ve sistemler ya da dışsal olaylar sonucu ortaya çıkan zarar riskidir”*.

Ülkemizde de BDDK tarafından yayımlanan “Bankaların İç Denetim ve Risk Yönetimi Sistemleri Hakkında Yönetmelik”te operasyonel risk; *“banka içi kontrollerdeki aksamalar sonucu hata ve usulsüzlüklerin gözden kaçmasından, banka yönetimi ve personeli tarafından zaman ve koşullara uygun hareket edilmemesinden, banka yönetimindeki hatalardan, bilgi teknolojisi sistemlerindeki hata ve aksamalar ile deprem, yangın, sel gibi felaketlerden kaynaklanabilecek kayıplar ya da zarara uğrama ihtimali”* olarak tanımlanmıştır.

Operasyonel riskin tanımlanmasındaki günlük riske neden olan faktörlerin çeşitliliğinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle operasyonel riskin tanımlanmasında ve öneminin kavranmasında riske neden olan faktörlerin anlaşılması gerekmektedir.

III. OPERASYONEL RİSK TÜRLERİ

Operasyonel risklere yol açan faktörler her kurumun kendi iç yapısına ve faaliyetlerine göre farklılık arz etmekle birlikte, finansal kuruluşlar için operasyonel riskin unsurları genel olarak personel riski, sistem ve teknoloji riskleri, süreçlere ilişkin riskler, dış riskler ve yasal riskler olmak üzere beş başlık altında değerlendirilmektedir.

3.1. Personel Riski

Kurum yönetiminin ve personelinin yetersizliklerinden, ihmallerinden, süreçlere ve sistemlere ilişkin yeterli bilgiye sahip olmamalarından, görevlerini kötüye kullanmalarından veya kasıtlı olarak suç sayılan eylemleri gerçekleştirmelerinden kaynaklanan risklerdir.

Bu riske neden olan faktörler arasında; çalışanların iş hayatları ve özel hayatları arasındaki sınırı belirgin olarak koyamamalarından ve özel yaşamlarındaki sorunları işe yansıtılmalarından veya iş ortamının yarattığı stresin fazla olmasından kaynaklanan konsantrasyon problemleri, sayısal ya da niteliksel olarak yeterli personele sahip olunmamasına bağlı olarak mevcut personelin fazla mesai ile çalıştırılması ve aşırı iş yükü, giderek artan teknoloji kullanımına bağlı olarak finansal kuruluşlar tarafından kullanılan ürünler ve hizmetlerin daha karmaşık ve sürekli değişen bir yapıya bürünmüş olmasının personelin tüm süreçleri iyi derecede bilmesini imkansız hale getirmesi, ekonomik açıdan yeterli derecede tatmin edilmeyen ya da görevini kötüye kullanan çalışanların yolsuzluk, hırsızlık ve sahtekarlık gibi suç sayılan eylemlere karışması (Van den

Brink. 2001:5-7) yanında; bilgi ve tecrübe eksikliğine bağlı olarak yapılan hatalı işlemler, yetersiz eğitim, anahtar konumdaki personel kaybı, iş ortamının fiziki yapısının personele uygun düzenlenmemesi, birimler arasında düzensiz yer değişimi, görevlerin ayrımı ilkesine aykırı olarak personele amacı itibarıyla birbiriyle çakışan birden fazla görev verilmesi ve bu suretle personelin kontrolsüz işlemler gerçekleştirmesine olanak tanınması, süreçlere ve işlemlere ilişkin prosedür ve limitlerin tesis edilmemesine bağlı olarak personel tarafından yapılan yetkisiz işlemler, personelin kurum ile ilgili gizli bilgileri dışarıya sızdırması gibi hususlar sayılabilir.

3.2. Sistem ve Teknoloji Riskleri

Bilgisayar donanımlarında, yazılımlarında, bilgi depolama ve iletişim sistemlerinde yaşanan yetersizlikler veya aksaklıklardan kaynaklanan risklerdir. Kasıt unsuru taşımayan aksaklıklardan ötürü ortaya çıkan söz konusu riskler ve zarar olayları bu gruba dahil edilmekte, kurum içi kasıtlı eylemler sonucu oluşan riskler personel riski, bilgisayar sistemlerine yapılan kurum dışı saldırılar ise dış riskler kapsamında değerlendirilmektedir.

Sistem ve teknoloji risklerine neden olan faktörlere; sistem yetersizlikleri nedeniyle yaşanan veri kayıpları, bilgisayar donanımlarındaki ve yazılımlarındaki eksiklikler, programlama hataları, bilgisayar sistemlerinin kullanımında veya yazılımında yapılacak herhangi bir değişikliğin mevcut bilgileri ya da sistemin işleyişini olumsuz yönde etkilemesi, kurumların merkez ofislerinde yapılan sistem değişikliklerinin şubelerde ya da uzak ofislerdeki sistemlerle bağdaşmaması, bilgisayar sistemlerinin depolama hafızasındaki yetersizlikler nedeniyle işlem hızının yavaşlaması ya da işlemlerin yürütülemez hale gelmesi ve bu nedenle işlem hacminde yaşanabilecek olası bir artışta müşteri taleplerinin karşılanamaması, şifre kullanımı gerektirmeyen bilgisayar sistemlerinin tüm kullanıcılara açık tutulması suretiyle sistemdeki bilgilerin kullanıcılar tarafından manipüle edilmesine olanak sağlanması, sistemde yaşanacak olası aksaklıkların yaratacağı zararları hafifletmekte etkili olacağı düşünülen yedekleme sistemlerinin oluşturulmaması veya etkin çalışmaması gibi hususlar örnek olarak verilebilir (Van den Brink. 2001:8-11).

3.3. Süreçlere İlişkin Riskler

Kurum faaliyetlerinin işleyişi ile ilgili süreçlere ve süreçleri tamamlayıcı fonksiyona sahip iç kontrollere ilişkin prosedürlerin olmamasından, mevcut prosedürlerin yanlış tasarlanmasından ya da yanlış şekilde uygulanmasından kaynaklanan risklerdir. Kurum içi birimler arasında bilgi akışındaki yetersizlikler, yetkilere ilişkin sınırların açık olarak belirlenmemesi, yeterli ve etkin kontrol mekanizmalarının olmaması yanında, kurumun maruz olduğu risklerin saptanmaması ve kurum çalışanlarının riskler konusunda yeterince bilgilendirilmemesi gibi hususlar bu gruba dahil olan risklere yol açan faktörler arasında yer almaktadır.

3.4. Dış Riskler

Dışarıdan alınan hizmetlerin (outsourcing) sözleşmede belirlenen kriterlerde sağlanmaması, hizmet veren kurumun iflası gibi üçüncü kişilerden kaynaklanan riskler; bombalama, terörist saldırılar, kara para aklama ya da web sitelerinin dış müdahalelerle kötüye kullanılması gibi kurum dışı sahtekarlık olaylarından; deprem, sel, yangın gibi doğal afetlerden ve

enerji iletiminde yaşanan aksaklıklardan kaynaklanan riskler (Van den Brink. 2001:12) ile müşteri suiistimallerinin ve mevzuat değişikliklerinin yol açtığı riskler bu gruba girmektedir.

3.5. Yasal Riskler

Küreselleşme ve teknolojide yaşanan gelişmeler sonucu finansal kuruluşların uluslararası faaliyetlerinin artmasına bağlı olarak, kurum faaliyetlerinin, ürün ve hizmetlerinin birden fazla hukuki düzenlemeye tabi olmasından kaynaklanan risklerdir (Hussain. 2000:89). Ayrıca, kurum ile müşteriler veya hizmet alınan kurumlar arasında çıkan ihtilaflar nedeniyle taraf olunan hukuki davalar da yasal riskler kapsamındadır.

IV. OPERASYONEL RİSK YÖNETİMİ

Operasyonel risk yönetiminin finansal kuruluşlara sağlayacağı faydalar genel olarak dört başlık altında değerlendirilebilir. Operasyonel risk yönetimi sürecinde kurum içi risklerin anlaşılması bir yandan kurum yönetiminin sık yaşanan risklerin yol açtığı zararların düşürülmesini sağlayacak yöntemler üzerinde odaklanmasını sağlarken bir yandan da büyük zarar olaylarının gerçekleşme olasılığını düşürür ve kurumun operasyonel verimliliğini artırır. Operasyonel risklerin etkin yönetimi kurum sermayesinin verimli bir şekilde kullanılmasını sağlar. Kurum gelirlerinde büyük dalgalanmalara neden olabilecek operasyonel risklerin yönetilmesi, düzenleyici otoriteler ve kredi kuruluşları gibi üçüncü kişilerin kuruma bakış açılarını da olumlu yönde etkiler. Son olarak, kurumsal yönetim ilkeleri çerçevesinde operasyonel risk yönetiminin gerekli olması, konuyu düzenlemelere uyum açısından da önemli hale getirmektedir (King. 2001:8).

Öte yandan, uluslararası finansal piyasalarda operasyonel risklere bağlı olarak yaşanan kayıpların (Tablo-1) neden olduğu zararların boyutu da operasyonel risk yönetiminin öneminin anlaşılmasında etkili olmaktadır.

Tablo-1: Operasyonel Risk Kaynaklı Kayıplara İlişkin Örnekler

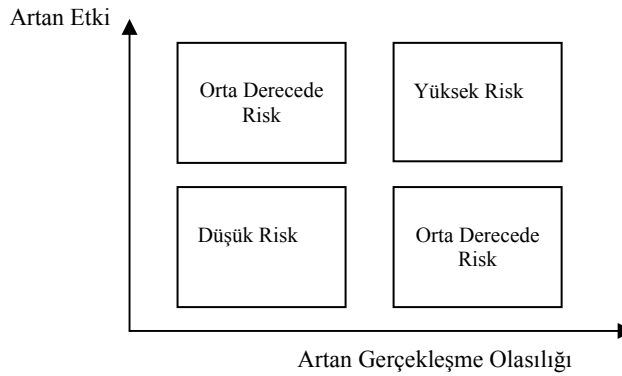
Kurum	Olay	Yıl	Zarar Miktarı (\$ Milyon)
Daiwa Bank, New York	Zayıf yönetim kontrolleri nedeniyle gerçekleşen yetkisiz tahvil işlemleri	1984-95	1.100
Sumitomo Corp, London	Yetkisiz işlemler, yolsuzluk ve sahtecilik	1986-96	1.700
UK Yaşam Sigortası Sektörü	Prim sahtekarlığı	1988-94	18.000
Standard Chartered, Hindistan	Bombay Menkul Kıymet Borsası'nda usulsüzlükler	1992	400
Credit Lyonnais	Zayıf kredi kontrolleri	1980ler-1990lar	29.000
ABD Bankaları, Şirketleri ve Parekencileri	Çek Yolsuzluğu	1993	12.000
Londra Menkul Kıymetler Borsası ve Üye Şirketler	TAURUS Sisteminin çökmesi	1993	700
Kidder Peabody	Tahvil Ticareti, yetersiz iç kontroller	1994	200
Procter& Gamble	Yönetim hataları	1994	157
Morgan Grenfell	Hatalı muhasebe kayıtları	1990lar	640
Orange County	Tahvil ticareti, eksik yönetim kontrolleri	1994	1.700
Barings, Singapur	Türev işlemlerinde yetersiz kontrol ve görevlerin ayrılma ilkesindeki yetersizlikler	1995	1.600
Deutsche Bank (Morgan Grenfell), Londra	Yetkisiz yatırım kararları	1996	600
eBay	Teknoloji problemleri	1999	Piyasa değerinde 5.000 düşüş

Kaynak: Marshall. 2001,27

Operasyonel risk yönetimi karşı karşıya olunan risklerin saptanması, risklerin ölçümü, izlenmesi, ortaya çıkmadan önlenmeye çalışılması, kontrolü ve riske bağlı zararların azaltılması, riskin transferi ve risklere karşı sermaye tahsis edilmesi şeklinde özetlenebilecek yöntemlerden oluşan bir süreçtir (Marshall. 2001:29). Sözü edilen yöntemler birbirlerinin alternatifleri olarak değil, operasyonel risk yönetimi sürecinin birbirlerinin devamı niteliğinde olan aşamaları olarak düşünülmelidir.

Şekil-1’de operasyonel risklerin gerçekleşme olasılıklarına ve gerçekleşmeleri halinde neden olacakları zararların boyutuna göre yapılan sınıflandırma yer almaktadır.

Şekil-1: Operasyonel Risklerin Gerçekleşme Olasılıkları ve Etkilerine Göre Sınıflandırılması

Kaynak: Marshall. 2001:60

Söz konusu sınıflandırma, operasyonel risklerin yönetiminde kullanılacak tekniklerin belirlenmesi açısından son derece önemlidir. Genel olarak operasyonel risklerin gerçekleşme sıklıkları ile neden olacakları zararların boyutları arasında ters orantı olduğu söylenebilir. Sınıflandırmaya göre yüksek risk grubunda yer alan, yani ortaya çıkma olasılığı ve potansiyel etkisi yüksek olan olaylarla karşılaşma ihtimali oldukça düşük olup, bu gibi risklerle karşılaşılması halinde faaliyet alanından çekilme riskin yönetilmeye çalışılmasından daha anlamlı görülmektedir. Benzer şekilde, nadiren karşılaşılan ve neden olduğu zarar boyutları itibarıyla önemli olmayan risklere karşı önlem alınması da çok gerekli değildir. Bu çerçevede, operasyonel risk yönetimi daha ziyade orta derecede yer alan risk türleri üzerinde yoğunlaşmakta ve kullanılan yönetim teknikleri de risklerin türüne bağlı olarak değişmektedir (Marshall. 2001:60).

4.1. Operasyonel Risklerin Saptanması

Karşı karşıya olunan riskleri saptamadan risklerin etkin yönetilemeyeceği düşüncesi, operasyonel risklerin saptanmasını yönetim sürecinin ilk ve en önemli aşaması haline getirmektedir. Ancak, risklerin saptanması her zaman süreçlerin belirlenmesinden sonra gelmektedir. Bunun nedeni, risklerin genel olarak süreçlerde yaşanan aksaklıklardan ötürü meydana gelmesidir. Bu nedenle, süreçlerin ve bunlara ait alt süreçlerin saptanması, analiz edilmesi ve değerlendirilmesi, bu süreçlerin işleyişini ve performansını etkileyen mevcut ya da

ortaya çıkması muhtemel operasyonel risklerin belirlenmesi etkin risk yönetiminin en önemli aşamasıdır.

Risklerin saptanması aşamasında dikkat edilmesi gereken noktalar bulunmaktadır. Bunlardan birincisi kurumun maruz olabileceği tüm riskler yerine, kurum için gerçekten kritik olabileceğine inanılan, kurum gelirlerinde veya varlıklarında doğrudan ve daha büyük etkiye sahip olduğu düşünülen sınırlı sayıda içsel ve dışsal risklerin belirlenmesidir. Potansiyel tüm risklerin belirlenmesi, yönetim için bir model geliştirmeyi ve elde edilen sonuçların yorumlanmasını güçleştirecektir. Saptanacak risklere ilişkin veri tabanlarının oluşturulmasına, bu risklerin birbirleri ile etkileşim halinde olmamalarına dikkat edilmeli, neden olan faktörler ya da yönetimine ilişkin yöntemler açısından ortak özellikler taşıyan riskler aynı başlıklar altında değerlendirilmelidir.

Risklerin saptanmasında çeşitli yöntemler uygulanabilmektedir. Bunlardan birincisi çeşitli birimlerdeki yöneticilerle yapılan görüşmelerdir. Her birimin sorumlu yöneticisinden yaşadıkları süreçlerle ilgili riskleri saptaması istenebilir. Bu yöntemin dezavantajı yöneticinin sorumlu olduğu birimde yaşanan riskleri itiraf etmekten kaçınması olabilir. Bu durumda ise tüm yöneticilere sorumlu oldukları birim de dahil tüm birimlerde ne gibi riskler olabileceğinin sorulması ve ortaya çıkan sonuçların karşılaştırılması etkin bir yöntem olarak kullanılmaktadır.

Risklerin saptanmasında kullanılabilir bir diğer yöntem ise aynı sektörde faaliyet gösteren benzer süreçlere sahip kuruluşların yaşadıkları olayların incelenmesidir. Ancak, kurumların yaşadığı tüm riskler herkes tarafından bilinmeyeceği için, bu yöntem özellikle kamuya yansımış büyük zarar olayları için kullanılabilir.

Kurumun geçmişte yaşanan riskler ve zarar olaylarına ilişkin veri tabanının bulunması halinde, risklerin saptanmasında en etkili yöntem kurum içi geçmiş zarar olaylarının nicel yöntemlerle analiz edilerek, kurum karlarında veya zararlarında en çok değişkenliğe neden olayların saptanması ve bu olayların gelecek için de önemli risk faktörleri olacağı kabul edilmesidir (Marshall. 2001:160).

Finansal kuruluşların maruz kalabileceği operasyonel risklere çalışmanın üçüncü bölümünde yer verilmiştir. Bununla birlikte, her kurumun maruz kalabileceği operasyonel riskler özellikle de kurum içi riskler farklı olabilmektedir. Bu nedenle risklerin saptanmasında kurumun iç yapısı, kurum kültürü gibi kurumdan kuruma değişen faktörler gözönünde bulundurulmalıdır.

4.2. Operasyonel Risklerin Ölçümü

Ölçülmeyen ve boyutları bilinmeyen bir riskin yönetilmesinin de mümkün olmadığı düşüncesi, operasyonel risk ölçümünü yönetim sürecinin önemli aşamalarından biri haline getirmektedir. Aslında operasyonel risklerin ölçümü kurum performansının ölçümü anlamına gelmektedir. Bu kapsamda, risklerin boyutunun bilinmesi ileriye dönük alınacak önlemlere ve yönetim sürecinde yapılması gereken değişikliklere ışık tutmaktadır (King. 2001:12).

Operasyonel risk ölçümünde temel amaç, geçmişte meydana gelmiş olaylardan edinilen tecrübelerin ve geleceğe ilişkin beklentilerin bir araya getirilerek riskin yol açacağı zarar ve

kayıpları mümkün olduğunca önleyebilmektir. Ancak, risklerin %100 oranında ölçülememesi ve kontrol altına alınamaması sorunu, operasyonel risklerin ölçümü için de geçerlidir.

Bunun ötesinde, bazı özellikleri operasyonel risklerin ölçümünü diğer risklerin ölçümüne nazaran zorlaştırmakta ya da etkili bir şekilde ölçülmesini engellemektedir. Operasyonel risklerin büyük oranda her kurumun kendine özgü şartlarına bağlı olması, iş stratejileri, süreçler, teknoloji ve rekabet gibi şartlarda meydana gelen değişiklikler nedeniyle sürekli değişim halinde olmaları (Saka. 2002:2) yanında; riske neden olan faktörlerin çeşitliliği, ortaya çıkma olasılığı düşük ancak potansiyel etkisi yüksek operasyonel risklerin kayıt altına alınamaması nedeniyle zarar olaylarına ilişkin yeterli veri bulunmaması ya da kısıtlı olması ve nedensel faktörlerin belirlenmesindeki zorluklar bunlardan sadece bazılarıdır.

Operasyonel risklerin ölçümü konusunda yukarıdan aşağıya (top-down) ve aşağıdan yukarıya (bottom-up) olmak üzere iki temel yaklaşım olduğu söylenebilir. Bu yaklaşımlara aşağıda yer verilmiştir¹.

4.2.1. Yukarıdan Aşağıya Risk Modelleri

Yukarıdan aşağıya yaklaşımlar kurum performansına ilişkin hedef parametreler belirleyerek, operasyonel risk faktörlerinin bu parametrelerdeki etkisi üzerinden riskin boyutunu hesaplamayı amaçlar. Bu yaklaşım genel olarak; hedef parametrenin saptanması, bu parametreyi etkileyebilecek dışsal ve içsel risk faktörlerinin belirlenmesi, parametre ile risk faktörleri arasındaki ilişkiyi ortaya koyacak bir modelin geliştirilmesi ve hedef parametrede görülen değişkenliğe göre operasyonel riskin boyutunun hesaplanması şeklinde özetlenebilecek aşamalardan oluşur. Yukarıdan aşağıya yaklaşımlar uygulanmalarının kolay ve düşük maliyeti olması ve karar alma sürecinde operasyonel risk sermayesinin gözönünde bulundurulmasını sağlamaları açısından avantajlı görülseler de; operasyonel kayıplara neden olan faktörler yerine bu faktörlerin hedef parametre üzerindeki etkileri üzerinde yoğunlaşmaları, bu nedenle de riskin yönetimi konusunda yeterince yol gösterici olmamaları açısından eleştirilmektedirler. Yukarıdan aşağıya yaklaşımlara; hisse senedi değer modelleri, gelir tabanlı modeller, harcama tabanlı modeller, faaliyet kaldırıcı modelleri, senaryo analizleri ve risk profil modelleri örnek olarak verilebilir (Marshall. 2001:99-106).

4.2.2. Aşağıdan Yukarıya Risk Modelleri

Risk yönetiminde nicel tekniklerin kullanımının ve risk yönetimi birimlerinin simülasyon tekniklerine ilişkin bilgilerinin artması ve geçmişte yaşanan zararlara ilişkin veri tabanlarının oluşturulması aşağıdan yukarıya yaklaşımların finansal kuruluşlar tarafından daha yaygın olarak kullanılmasına neden olmuştur. Aşağıdan yukarıya yaklaşımlarda varlıklar ve yükümlülükler, kaynaklar ve süreçler gibi faaliyetlerle ilgili en temel parametreler belirlenerek, bu parametrelerde görülen değişikliklerin net gelir gibi ana parametreler üzerinde ne gibi etkilere neden olduğu saptanır. Negatif etkilerin çeşitli risk faktörlerinden ya da zarar olaylarından kaynaklandığı

¹ Bu çalışmada, sözü edilen yaklaşımlar çerçevesinde önerilen modellere ismen yer verilmiş, modellere ilişkin ayrıntılı açıklama yapılmamıştır.

varsayılr. Bu yaklaşım, riskleri faaliyet alanları ve faaliyet kolları düzeyinde ele alması ve operasyonel risk zarar olaylarına ilişkin verileri kullanması itibarıyla daha doğru sonuçlar vermektedir. Aşağıdan yukarıya yaklaşımlara; varlık yükümlülük yönetimi, aktüer zarar modelleri, nedensel modeller, operasyonel kontrol listeleri ve stres testleri örnek olarak verilebilir (Marshall. 2001:106-116).

4.3. Operasyonel Risklerin İzlenmesi

Risklerin izlenmesi aşamasında, ölçüm aşamasında belirlenen risk profilleri, risklerin gelişim yönü ve büyüklüklerine göre gruplandırılarak, her grup için risk izleme programları oluşturulur. Bu programlara bağlı incelemelerde, birimlerin fiili performansları belirlenen örnek ölçütlerle karşılaştırılarak performans değerlendirilmesi gerçekleştirilir. Sürekli izleme tespitleri, düzenli olarak yönetime raporlanarak gerekli risk yönetimi tedbirlerinin zamanında alınması sağlanır (Mazıbaş. 2003:8-9). Risklerin izlenmesi, belirlenen süreçler ve saptanan risklerin zaman içinde içsel ve dışsal faktörler nedeniyle yaşanan değişimler çerçevesinde uyarlanmasını da sağlamaktadır.

4.4. Operasyonel Riskleri Ortaya Çıkmadan Önleme

Operasyonel risklerin önlenmesi, riskin gerçekleşmesi olasılığının düşürülmesi amacıyla çeşitli yöntemlerin uygulanmasıdır. Hedeflenen amaç risklerin etkilerini azaltmak değil, tekrarlanma olasılıklarını düşürmektir. Bu nedenle sık sık karşılaşılan ancak yaratacakları zarar potansiyeli düşük olan operasyonel risklerle mücadelede daha uygun bir yöntemdir. Ayrıca, zarar henüz ortaya çıkmadan risklere neden olan faktörler üzerinde yoğunlaşarak risklerden kaçınmayı hedef alması itibarıyla, riskin neden olabileceği zararın azaltılmasında kullanılan yöntemlere göre daha etkin görülmektedir. Operasyonel risklerin önlenmesinde; süreçlerin yeniden yapılandırılması, işlerin ve görev dağılımlarının yeniden planlanması, işlevsel otomasyon, insan kaynakları yönetimi, yolsuzluk olaylarının önlenmesi ve ortaya çıkarılması gibi yöntemler kullanılmaktadır (Marshall. 2001:353-373).

Süreçlerin yeniden yapılandırılması ile amaçlanan, operasyonel riskin en önemli nedenlerinden biri olan işlemeyen ya da uygun olmayan süreçlerin daha basit hale getirilmesidir. Bu amaçla süreç içinde elle yapılan işlem ve kontrollerinin azaltılması etkin bir yöntem olarak görülmektedir. Böylece hata yapma olasılığı ve işlem hacimlerindeki değişimlere ayak uyduramama riski azaltılmış olurken, tasarruf edilen kaynaklar daha etkin hizmetlerde kullanılabilir. Süreçlerin yeniden yapılandırılmasında kullanılabilir bir diğer yöntem ise süreçlere ilişkin haritaların oluşturulmasıdır. Süreç haritalarında; faaliyetlere ilişkin tüm süreçler, bunlara ait alt süreçler, söz konusu süreçlerde görev ve sorumluluk sahibi olanlar, yetki sınırları, işlem limitleri, çalışma teknikleri, kullanılacak ürün ve hizmetler vb. unsurlar açıkça belirlenmekte ve bu şekilde süreçlerde yaşanabilecek aksaklıklar nedeniyle ortaya çıkabilecek operasyonel risklere karşı önlem alınmaktadır. Süreçlerin basit, anlaşılır ve herkesçe bilinen yazılı prosedürler

haline getirilmesi, kurum içi şeffaflığın artırılması ve üst yönetimin riskleri farketmesini kolaylaştırması açısından da önemlidir.

Operasyonel risklerin önlenmesinde kullanılan bir diğer yöntem ise otomasyondur. Bilgisayar sistemlerinde ve teknolojiye görülen hızlı gelişim ve buna bağlı olarak maliyetlerdeki düşüş, bu sistemleri insan faktörüne göre daha avantajlı kılmıştır. Son zamanlarda finansal kuruluşlar tarafından sunulan ürün ve hizmetlerin giderek daha karmaşık hale gelmesi de bu sistemlerin kullanımını vazgeçilmez hale getirmiştir. Bununla birlikte faaliyetlere ilişkin tüm işlemlerin bilgisayarlar ile yapılması mümkün değildir. Bu nedenle, finansal kuruluşların faaliyetlerinde önemli bir unsur olan ve operasyonel risklerin önemli bir kaynağını oluşturan insan faktörünün yönetimi, risklerin önlenmesi açısından hayati bir öneme sahiptir.

İnsan faktöründen kaynaklanan operasyonel risklerin içinde personel hataları önemli bir paya sahiptir. Personel hataları; yetersiz eğitim, yanlış bilgilendirme, personelin işe konsantre olamaması, stresli iş ortamı, aşırı iş yükü, sayısal ya da niteliksel olarak yeterli personele sahip olunmamasına bağlı olarak mevcut personelin fazla mesai ile çalıştırılması, sık görev değişiklikleri, personelin ekonomik açıdan yeterince tatmin edilmemesi, ödül ve teşvik sistemlerinin olmaması, görevlerin yanlış dağılımı gibi nedenlerden kaynaklanabilmektedir. Bu anlamda, personel hatalarını ve bu hatalara bağlı operasyonel riskleri önlemede personelin özenle seçilmesi, eğitilmesi ve yetiştirilmesi, görev dağılımlarının personel nitelikleri göz önünde bulundurularak yapılması ve iş yükünün çalışanlar arasında adil bir şekilde dağıtılması gerekmektedir. Ayrıca iş ortamının fiziki yapısı görev dağılımlarına uygun planlanmalı, personele yaptığı hizmet için gerekli olan donanım sağlanmalıdır. Kurum içi iş akış prosedürleri ile çalışanların görev ve sorumlulukları açıkça tanımlanmalı ve belli konumdaki personele birden fazla sorumluluk verilmemelidir. Örneğin, işlemi yapan kişiyle işleme onay veren kişi ayrı olmalıdır. Böylece çalışan hataları ve suiistimallerinin tespit edilmesi olasılığı artmış olacaktır.

Operasyonel risklerin önlenmesinde bir diğer aşama ise kurum içi ve kurum dışı yolsuzluk ve sahtekarlık olayları ile mücadeledir. Kurum içi sahtekarlık olaylarına, zimmete para geçirme, kurum varlıklarını kişisel çıkarlar için kullanma, hırsızlık, rüşvet alma gibi olaylar örnek olarak verilebilir. Kurum içi personel yolsuzluklarının tespitinde ve bunlarla mücadelede en etkin yöntem iç denetimdir. Yapılan işlemler ayrı bir denetim birimi tarafından sürekli denetime tabi tutulmalıdır. Kurum çalışanları yolsuzlukların ortaya çıkarılması konusunda eğitilmeli, yolsuzluk yapıldığını bildirmeleri halinde ödüllendirilmelidir. Ayrıca yolsuzluk yapıldığının tespit edilmesi durumunda uygulanacak yaptırımlar tüm personel tarafından bilinen yazılı prosedürler haline getirilmelidir. Yolsuzlukla mücadelede bir diğer önlem ise bazı işlerin sadece belli çalışan tarafından bilinmesine ve yapılmasına engel olmaktır. Bu konumdaki bir personelin yolsuzluk yapması halinde, bunun tespit edilmesi mümkün olmayacaktır. Ayrıca, birbirini takip eden süreçlerde görev ve sorumlulukların farklı personeller tarafından üstlenilmesi, yolsuzlukların tespit edilmesine olanak sağlayacaktır. Personel seçiminde gösterilecek dikkat ve muhasebe kontrolleri de yolsuzluk olaylarının önlenmesi açısından önemlidir.

Kurum dışı yolsuzluk olayları ise satıcılar, müşteriler, tedarikçiler ve diğer üçüncü kişilerden kaynaklanabilmektedir. Özellikle tedarikçilerden kaynaklanabilecek yolsuzluklarla mücadelede, yapılan anlaşmaların sürekli olarak gözden geçirilmesi ve alınan hizmet kalitesinin ve bedelinin piyasa emsalleri ile karşılaştırılması gerekmektedir. Bazı hizmetlerin dışarıdan alınması ya da bilgisayar sistemlerine yapılacak kurum dışı saldırılara karşı güvenlik sistemlerinin geliştirilmesi gibi önlemlere çalışmanın ilerleyen bölümlerinde değinilecektir.

4.5. Operasyonel Risklerin Kontrolü ve Riske Bağlı Zararların Azaltılması

Operasyonel riske bağlı zarar olaylarının kritik hale gelmeden kontrol altına alınmasında amaç, riske yol açan faktörlerden ziyade riskin gerçekleşmesi halinde ortaya çıkabilecek zarar olaylarını engellemektir. Bu nedenle, ortaya çıkma olasılığı düşük ancak potansiyel etkisi yüksek operasyonel risklerle mücadelede daha etkili bir yöntemdir (Marshall. 2001:379).

Operasyonel risklerin kontrolü; bilgisayar sistemlerinin güvenliğinin sağlanması, yedekleme sistemlerinin geliştirilmesi, kurum içinde çeşitli limitlerin belirlenmesi, iç ve dış denetim gibi bir dizi yöntemle sağlanabilir.

Bilgisayar sistemlerinde kurum içi güvenliğin sağlanmasında şifre kullanımı gibi yöntemlerle çeşitli önlemler alınabilirse de, finansal kuruluşlar açısından daha hayati olan bilgisayar sistemlerinin dış saldırılara karşı korunmasıdır. Özellikle internet aracılığıyla ile yapılan işlemlerin artması ile müşteri güvenliğine verilen önem artmış, web sitelerine yapılan kurum dışı saldırılar, kötüye kullanımlar ve virüs tehlikeleri gibi sorunlara karşı sistem güvenliğine ilişkin önlemlerin alınması vazgeçilmez hale gelmiştir.

Öte yandan, bilgisayar sistemlerinde yaşanacak aksaklıklara ya da işlem hacimlerinde görülecek beklenmedik artışlara karşı yedek sistemler geliştirilmelidir. Aksi takdirde finansal sistemin rekabetçi yapısı, kurumun bilgisayar sistemlerinde yaşanabilecek en ufak bir aksaklığın, müşteri kaybı ve kurum itibarının zedelenmesi ile sonuçlanmasına yol açabilecektir.

Operasyonel risklerin kontrol altına alınmasında kullanılabilir bir diğer yöntem ise, kurum faaliyetlerine ilişkin kuralların ve işlem limitlerinin tesisi ve bunlara uyulmaması halinde uygulanacak yaptırımların belirlenmesidir. Operasyonel risklerin önlenmesinde de kullanılan bu yöntem, özellikle kurumun yeni bir iş alanında faaliyet göstermeye başlaması nedeniyle belirsizliğin hakim olduğu ve yönetim ile çalışanlar arasında güven ilişkisinin olmadığı durumlarda uygulanmaktadır.

Operasyonel risklerin kontrol altına alınmasında en etkin görülen yöntem ise iç denetim ve dış denetimdir. Önceleri kurum içi yolsuzluk olaylarının tespiti, kurum varlık ve yükümlülüklerinin, muhasebe kayıtlarının kontrolü gibi amaçlarla kullanılan denetim fonksiyonu, son zamanlarda operasyonel risk bilincinin artması ile birlikte operasyonel etkinlik ve verimlilik gibi başka faktörler üzerinde de odaklanmıştır. İç denetim ve dış denetim; inceleme teknikleri, sahip olunan yetkiler ve bakış açıları itibarıyla farklılık arz etmektedirler. Dış denetim kurum faaliyet ve süreçlerini daha genel anlamda denetleyebilirken, iç denetimde ayrıntılı inceleme

yapılması ve süreçlerde yaşanan tüm aksaklıkların tespit edilmesi mümkündür. Ancak, iç denetimde en önemli sorun, denetçinin kurum çalışanı olması itibarıyla bağımsız hareket edemeyeceği düşüncesidir². Bu nedenle, iç ve dış denetim süreçleri avantajları ve dezavantajları itibarıyla birbirlerini tamamlayıcı nitelikte görülmeli ve sonuçları birlikte değerlendirilmelidir. Ayrıca, iç ve dış denetimler esnasında geleneksel denetim teknikleri yanı sıra risk odaklı denetim tekniklerinin de kullanılması gerekmektedir. Ancak, kurum içi risklere neden olan olayların çeşitliliği, risk odaklı denetim yapacak denetçilerin tüm süreçlere ilişkin bilgi sahibi olmalarını gerektirmektedir.

Operasyonel risk zararların azaltılması ile amaçlanan ise, risklerin tekrarlanma sıklıklarının düşürülmesi değil, riskin gerçekleşmesi halinde meydana gelecek zararların minimum düzeyde tutulmasıdır. Bu yöntem genellikle dışsal faktörlerden kaynaklanan, potansiyel etkisi büyük olan ve engellenmesi kurumun elinde olmayan operasyonel zarar olaylarıyla mücadelede kullanılmaktadır. Operasyonel risklerin azaltılması, olasılık planlamasında (contingency planning) olduğu gibi riskin gerçekleşmesinden önce gerekli önlemlerin alınması şeklinde olabileceği gibi, kriz yönetiminde (crisis management) olduğu gibi riskin gerçekleşmesinden sonra zararın azaltılması şeklinde de olabilmektedir (Marshall. 2001:403).

Olasılık planlaması ile amaçlanan, piyasa hareketleri ve doğal afetler gibi etkenlerden kaynaklanmayan ancak kurumun faaliyetlerine devam edememesi ve müşterilerine hizmet sağlayamaması gibi ağır sonuçlar doğuran krizlerin önlenmesi ve bu gibi durumlarda kurumun normal faaliyetlerine dönebilmesinin sağlanmasıdır. Bu amaçla olasılık planlamalarında öncelikle kurum için hayati öneme sahip süreçler ve bu süreçlere yönelik tehditler belirlenmekte ve daha sonra şartlar ne olursa olsun bu süreçlerin işleyişini garanti altına alabilmek amacıyla çeşitli planlar geliştirilmektedir.

Olasılık planlamasının çeşitli aşamaları bulunmaktadır. Öncelikli hedef, krize yol açacak risklerin önlenmesidir. Bu amaçla operasyonel risklerin önlenmesinde ve kontrolünde kullanılan tüm yöntemler olasılık planlamalarında da aynen kullanılmaktadır. İkinci hedef ise olasılığın gerçekleşmesi durumunda alınacak tedbirlerin ve uygulanacak yönetim politikalarının belirlenmesidir.

Olasılık planlamasının en önemli özelliği, normal şartlarda tahmin edilmesi çok zor olan ve piyasa hareketleri, sosyal ve teknolojik değişiklikler gibi etkenlerle de açıklanamayan olaylar üzerinde odaklanmasıdır. Bu olaylara; kurum itibarının zedelenmesine neden olabilecek olumsuz nitelikte söylentilerin çıkması, beklenmeyen yeni bir vergi düzenlemesi yapılması, personelin toplu eylemleri, kurumun başka bir kurum tarafından ele geçirilmeye çalışılması ya da patent haklarına yapılan saldırılar örnek olarak verilebilir (Marshall. 2001:411).

Olasılık planlamasının etkinliği, geliştirilen planların güvenilirliği, kullanılabilirliği ve sürdürülebilirliği kriterleri çerçevesinde değerlendirilmektedir. Güvenirlilik, beklenmeyen olaylara

² Denetim biriminin kurumun diğer birimlerinden bağımsız olması ve denetim sonuçlarının doğrudan üst yönetime raporlanması, iç denetimin etkinliğini artırıcı yöntemler olarak görülmektedir.

karşı planların kuruma ne derece koruma sağladığı; kullanılabilirlik, riskin gerçekleşmesi halinde planın uygulanması ile ne kadar bir zaman içerisinde da kurumun normal faaliyetlerine dönebildiği; sürdürülebilirlik ise, planların süreçlerde ve şartlarda meydana gelen değişikliklere uyum sağlayabilirliği olarak tanımlanabilir.

Kriz yönetimi ise olasılık planlamasının bir sonraki aşaması olarak değerlendirilmelidir. Gerçekleşme olasılığı çok düşük olan ve tahmin edilmesi, önlenmesi ve kaçınılması mümkün olmayan ya da çok maliyetli olan operasyonel risk zarar olaylarının gerçekleşmesi halinde uygulanacak tek yöntem kriz yönetimidir. Kriz yönetiminde amaç krizin etkilerinin azaltılması amacıyla çeşitli önlemlerin alınmasıdır. Bu amaçla kurum içinde öncelikli sorunun kriz olduğunun kabul edilmesi, tüm kaynakların bu yolda kullanılarak mümkün olduğunca az zararla krizin atlatılmaya çalışılması ve ortaklar ile üçüncü kişilerin kriz yönetimi konusunda bilgilendirilmesi suretiyle kurum itibarının korunması gerekmektedir.

4.6. Operasyonel Risklerin Transferi

Operasyonel risklerin transferi sık yaşanmayan ancak etkileri itibarıyla yıkıcı boyutta olan zarar olaylarına (catastrophic losses) karşı uygulanan bir yöntemdir. Bu tür olaylara doğal afetler örnek olarak verilebilir.

Risk transferinde en çok kullanılan yöntem sigortalamadır. Sigorta, sigortalanan kurumun belli miktarda prim ödemek suretiyle karşı karşıya olduğu risklerin bir kısmını sigortalayan kuruma devretmesidir.

Finansal kurumların operasyonel risklere karşı kullandıkları birçok sigortalama yöntemi bulunmaktadır. Kurum çalışanlarının suiistimallerine, yolsuzluklarına ve kurum varlıklarına verdikleri zararlara, bilgisayar sistemlerinde yaşanan arızalara, virüs problemlerine, çalışanların hata ve ihmalleri sonucu üçüncü kişilere karşı doğabilecek yükümlülükler, ifa ettikleri görevleri ile ilgili olarak aleyhlerine açılan davalara karşı kurum yöneticilerinin sahip oldukları kişisel varlıkların korunmasına, kurum varlıklarına (binalar, makine ve diğer teçhizatlar) ve doğal afetlere ilişkin sigortalar örnek olarak verilebilir (ORRF. 2001:10).

Çalışmanın bir sonraki bölümünde ayrıntılı olarak açıklanacak çalışmalarında Basel Komitesi, sigorta kapsamına alınacak risklerin, riske neden olan faktörlere ve riskin neden olacağı potansiyel zararların büyüklüğüne göre belirlenmesi gerektiğini savunmuştur. Buna göre, ortaya çıkma olasılığı düşük, ancak potansiyel etkisi kurum sermayesi ile karşılanamayacak derecede büyük operasyonel risklerin sigortalanması önerilmektedir (BCBS. 2001a:15).

Aslında sigorta ile transfer edilen risk değil, riskin yarattığı ekonomik etkilerdir. Sigorta maliyeti belirlenen prim ödemesi ile sınırlı olduğundan, sigortalama ile kurumların beklenmeyen olaylar nedeniyle uğrayacakları zararlar minimum seviyede tutulmaktadır (Scott. 2002:11-12).

Operasyonel risklerin sigortalanmasının sağladığı birçok avantaj bulunmaktadır. Öncelikle risklerin, bu alanda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip uzman sigorta şirketleri tarafından üstlenilmesi, bu yolda harcanacak kurum kaynaklarının daha etkin alanlarda kullanımına imkan sağlamaktadır.

Ayrıca, beklenmeyen operasyonel risk zarar olaylarının kurumun nakit akımlarında yaratacağı negatif etkiler, düzenli olarak ödenen sigorta primleri ile zamana yayılmakta ve büyük zarar olaylarının kurum gelirlerinde ani düşüslere neden olması engellenmektedir (ORRF. 2001:13-14). Bununla birlikte yapılan araştırmalarda, bankaların maruz kaldıkları operasyonel risklerin sadece %20-30'unun sigorta kapsamında olduğu tespit edilmiştir. Finansal kuruluşların maruz olduğu operasyonel risklerin sadece sınırlı bir kısmının sigorta kapsamında olmasının çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Öncelikle, operasyonel risklerin birçoğu her kurumun kendine özgü şartlarına bağlıdır ve kurumlar arasında farklılıklar göstermektedir. Dolayısıyla sigorta şirketleri açısından hangi kurumların daha fazla operasyonel riske maruz olduğunu tespit etmek zorlaşmakta ve bu nedenle sigorta talep eden kurumların riskli kurumlar olduğu kabul edilmektedir. Bu durum sigorta şirketleri tarafından belirlenen primlerin yüksek olmasına, dolayısıyla da sigortaya olan talebin düşmesine neden olmaktadır. Sigortanın bir diğer dezavantajı ise, kurumun riske bakış açısının değişmesi ve sigorta kapsamında olmanın vermiş olduğu rahatlıkla risk yönetimine gerekli önemin verilmemesidir. Risklerin azaltılması bir yana daha da artmasına neden olan bu durum, sigorta poliçelerine eklenen ve kurumu sigorta primi yanında riskin gerçekteşmesi halinde ortaya çıkacak zararın da bir kısmını ödemek durumunda bırakan ve dolaylı olarak kurumları risk yönetimi konusunda teşvik eden maddelerle engellenebilmektedir. Öte yandan, sık yaşanmayan ancak etkileri itibarıyla büyük zararlara neden olan olayların sigortalanması teoride etkin bir yöntem olarak kabul edilse de, uygulamada çok büyük zarar olaylarına ilişkin sigortalar bulunmamaktadır. Bunun nedeni, finansal kuruluşlarda yaşanabilecek operasyonel zarar olaylarının boyutlarının birçok sigorta şirketinin mali durumunu tehdit edecek düzeylere ulaşabilmesidir. Ayrıca, doğal afetler gibi dış risklere karşı belli bir bölgedeki tüm kurumların sigortalanması, riskin gerçekteşmesi halinde ortaya çıkacak zarar boyutları düşünöldüğünde sigorta şirketleri açısından rasyonel olmamaktadır. Bu tür risklere karşı yapılan sigortalar potansiyel tüm zararları kapsamamakta, bu nedenle bazı durumlarda sözü edilen risklere karşı sermaye tahsis etmek sigortalamaya nazaran daha çok tercih edilmektedir. Öte yandan, sigortalanan kurum operasyonel risklerinin tamamını ya da bir kısmını sigorta şirketine devretse de, riskin gerçekteşmesi halinde oluşacak zararın zamanında ve belirlenen miktarda ödenip ödenmeyeceğinden emin olamamakta, bu ise operasyonel risklerin karşı taraf riski haline dönüşmesine neden olmaktadır. Bazı sigortalama teknikleri bu sorunu aşabilmektedir (Scott. 2002:15-20). Örneğin, Swiss Re tarafından yaratılan FIORI (financial institutions operational risk insurance) sigortalarında, sigorta şirketi zararı nakit olarak ödeyememesi durumunda zarara uğrayan finansal kuruluşun hisse senetlerini almaya ve bu yolla kuruma yeni sermaye sağlamayı kabul etmektedir (Van den Brink. 2001:114).

Operasyonel risklerin sigortalanmasına ilişkin olarak hali hazırda var olan bir takım ürünlerin yanı sıra, sigorta şirketleri karşılaştıkları bu yeni talebi karşılamak amacıyla yeni ürünler geliştirme çabasına girmişlerdir. Özellikli Sigortacılık Ürünleri (Speciality Insurance) olarak tanımlanan bu yeni pazar çoğu sigorta şirketi tarafından oldukça riskli görölmektedir. Bu tip ürünler müşterilerin önemli risk problemlerine çözüm getirmekle birlikte önemli ölçüde özel

tecrübe ve ekspertiz gerektirmektedir. Operasyonel risklerin kurumdan kuruma farklılık göstermesi, sigortaya konu risklerin tanımlanması ve anlaşılmasının son derece güç olması ve yoğun bir tecrübe ve bilgi birikiminin yanı sıra müşterinin faaliyetlerinin ve iş alanının anlaşılmasını gerektirmesi ve risklerin ortaya çıkma olasılığının kurumun risk yönetimi sisteminin kalitesi, etkinliği ve yeterliliği ile de yakından ilişkili olması bu ürünlerin standardizasyonunu güçleştirmektedir. Özellikle sigortacılık ürünleri piyasasında faaliyet gösteren şirket sayısı kısıtlı olmakla birlikte risklerin doğru tanımlanması ve ürünlerin doğru fiyatlandırılmasıyla sigorta şirketlerinin bu ürünlerden elde ettikleri getiri oldukça yüksek olabilmektedir. Zaman içerisinde sigortaya konu risklerin daha iyi tanınmasıyla bu ürünlerin özellikli ürünler olmaktan çıkarak standart ürünler haline almaları mümkün görülmektedir (Deloitte&Touche. 2002b:7).

Risk transferinde kullanılan ikinci yöntem ise bazı hizmetlerin kurum dışından satın alınması suretiyle, bu hizmetlere ilişkin operasyonel risklerin tedarikçi kuruma devredilmesidir. Dışarıdan hizmet alımında amaç, kurumun ana işi dışındaki gereksinimlerini yardımcı kurumlardan sağlaması ve kendisinin ana işe odaklanmasıdır. Bu anlamda, kurumun uzmanlık alanına girmeyen ve kurum tarafından yapılması maliyetli olan hizmetlerin dışarıdan alınması suretiyle tasarruf edilen kaynakların daha etkin alanlarda kullanılmasına olanak sağlamaktadır. Ayrıca, bu yolla alınan hizmetlerin maliyetinin önceden belirli olması, bu hizmetlerin kurum içinde sağlanması durumunda karşılaşılabilecek maliyet artışı gibi riskleri de ortadan kaldırmaktadır. Ancak, dışarıdan hizmet alımı faaliyete ilişkin operasyonel risklerin transferini sağlarken, tedarikçi kurumun vaad ettiği hizmeti sözleşmede belirtilen nitelikte sağlamaması ya da iflas etmesi gibi yasal riskleri ve karşı taraf risklerini de beraberinde getirmektedir. Ayrıca, bazı hizmetlerin sürekli olarak dışarıdan alınması zamanla kurumun yenilik yapma potansiyelini azaltmakta, faaliyet sürecine ilişkin birtakım bilgilerin kurum dışına çıkmasına neden olması itibarıyla da kurum güvenliğine ilişkin risklerin artmasına neden olmaktadır.

4.7. Operasyonel Risklere Karşı Sermaye Tahsisi

Bir önceki bölümde ayrıntılı olarak ifade edildiği üzere, risk transferinde kullanılan teknikler operasyonel risklerin başka kurumlara aktarılmasını sağlarken, karşı taraf riskinin ve yasal risklerin artmasına neden olmaktadır. Bu nedenle risk transferinde kullanılan yöntemlerin operasyonel risklere karşı yeterli koruma sağlayıp sağlamadığı tartışma konusudur. Bu anlamda, riski kabul edip kendi içinde yönetme yolunu seçen finansal kurumlarda operasyonel risklere karşı sermaye tahsis edilmesi daha etkin bir yöntem olarak görülmektedir. Ancak, sermaye tahsisi her durumda risk transfer tekniklerinin alternatifini olarak görülmemelidir. Sık yaşanmayan ancak gerçekleşmesi halinde büyük kayıplara yol açabilecek risklerin yaratacağı zararlar sermaye tahsisinin karşılayamayacağı boyutlara ulaşabilmektedir.

Operasyonel risklere karşı sermaye tahsis edilmesi gerekliliği ilk kez Basel Komitesi tarafından yayımlanan Yeni Sermaye Uzlaşısında (Basel II Accord) ele alınmıştır. Komite'nin konuya ilişkin önerilerine çalışmanın bir sonraki bölümünde ayrıntılı olarak yer verilecektir.

4.8. Operasyonel Risk Yönetiminde Kullanılan Diğer Yöntemler

Operasyonel risklerin kontrolünde kullanılan bir diğer yöntem ise kamuyu aydınlatmadır. Denetim otoritelerince, finansal kuruluşlara maruz kaldıkları operasyonel riskler hakkında açıklama yapma zorunluluğu getirilmesi, dolaylı olarak kurumları operasyonel risklerini kontrol etmeye sevk eder (Boyacıoğlu. 2002:11).

Öte yandan, piyasa ve kredi risklerine karşı yoğun olarak kullanılan korunma (hedging) tekniklerinin operasyonel risklere ilişkin olarak kullanımı yaygın değildir. Doğal afetler üzerine yazılan opsiyonlar (catastrophic options) bu konuda verilebilecek nadir örneklerden biridir.

V. OPERASYONEL RİSKE YÖNELİK OLARAK YAPILAN BELLİ BAŞLI DÜZENLEMELER VE ÖNERİ RAPORLARI

5.1. Uluslararası Düzenlemeler

5.1.1. Basel Bankacılık Denetim Komitesi'nin³ Düzenlemeleri

Basel Komitesi tarafından 1988 yılında hazırlanan Basel Sermaye Uzlaşısı (Basel I Accord) ile kredi riskine ilişkin olarak bankaların tutmak zorunda oldukları asgari sermaye yükümlülükleri belirlenmiştir. Piyasa riski kavramı ise daha sonraları önem kazanmış, Basel I'in revize edilmesine ilişkin çalışmalarda piyasa riskine ilişkin ölçüm teknikleri geliştirilmiş ve piyasa riskleri de sermaye yeterliliği kapsamına alınmıştır.

Basel Komitesi tarafından operasyonel riske ilişkin olarak yapılan ilk çalışma ise, Komite'nin Eylül 1998'de yayınladığı "Operasyonel Risk Yönetimi" adındaki rapordur. Bankaların operasyonel risk yönetimine bakış açılarının tespit edilmesi amacıyla Komite tarafından 30 büyük banka ile yapılan görüşmeler sonucu hazırlanan Rapor'un en önemli özelliği, operasyonel risk yönetimi konusunda bir düzenleme yapılması gerekliliğinin ilk defa vurgulanmış olmasıdır. Ayrıca Rapor'da operasyonel risklere karşı sermaye tahsis edilmesi gerekliliğinden de söz edilmiştir.

Komite tarafından Haziran 1999'da, 1988 tarihli düzenlemenin yerini almak üzere "Yeni Sermaye Yeterliliği Çerçevesi" adlı düzenleme taslağı hazırlanmıştır. Taslak metinde diğer hususlarla birlikte, operasyonel riskler için de sermaye ayrılması ve operasyonel risklerin metinde yer alan üç temel prensipten⁴ birincisi çerçevesinde değerlendirilmesi önerilmiş ve düzenleme üye ülkelerin görüşlerine açılmıştır. Risk duyarlılığı daha fazla olan yeni düzenlemeyle ilgili taraflarca iki yüzün üstünde görüş bildirilmiş ve bu görüşler doğrultusunda yapılan değişiklikler sonrasında Ocak 2001'de düzenlemeye ilişkin ikinci taslak çalışması kamuoyuna sunulmuştur (TBB. 2002:1).

³ Basel Committee on Banking Supervision (BCBS), 1974 yılında G-10 ülkelerinin merkez bankası başkanları tarafından oluşturulan bankacılık sektörü denetim yetkilileri komitesidir. Belçika, Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Lüksemburg, Hollanda, İspanya, İsveç, İsviçre, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri'nin bankacılık alanındaki denetim mercilerinin ve merkez bankalarının üst düzey temsilcilerinden oluşmaktadır. Genellikle sekretaryasının bulunduğu İsviçre'nin Basel kentindeki Bank of International Settlement nezdinde olmak üzere yılda dört kere toplanmaktadır.

⁴ 1999 yılında yayınlanan taslak metinde üç temel prensip bulunmaktadır: 1) Asgari Sermaye Gereklileri (Pillar I), 2) Denetim İncelemeleri (Pillar II), 3) Piyasa Disiplini (Pillar III).

Sermaye yeterliliğine ilişkin olarak halen yürürlükte olan Basel I’de sermaye yeterlilik oranının hesaplanmasında sadece kredi ve piyasa riskleri dikkate alınırken, Ocak 2001 yılında yayınlanan ve 2003 yılı sonu itibarıyla nihai şeklini alması beklenen Basel II taslağında, sermaye yeterlilik oranının, toplam sermayenin kredi, piyasa ve operasyonel risklere oranlanması sureti ile hesaplanması ve asgari sermaye yeterlilik oranının %8 olması öngörülmüştür. Basel II önerilerinde, Haziran 1999 tarihli ilk taslakta açıklanan temel üç ayaklı yapı aynen korunmuş ancak detaylarda değişikliklere gidilmiştir. Basel II’de kredi riskleri için daha detaylı tanımlara yer verilmiş, piyasa riskine yönelik bir değişiklik olmamış ve sermaye gereksinimine ilk defa operasyonel risk dahil edilmiştir.

$$\text{Sermaye Yeterliliği Oranı} = \frac{\text{Toplam Sermaye}}{\text{Kredi Riski} + \text{Piyasa Riski} + \text{Operasyonel Risk}} \geq \%8$$

Basel II uyarınca, operasyonel risklerin sermaye yeterliliği hesaplamasına dahil edilmesine 2006 yılı sonu itibarıyla geçilmesi planlanmakta olup, bu aşamada bankalardan, operasyonel riskler nedeniyle oluşmuş zararlara ilişkin içsel kayıp veri tabanlarının oluşturulması istenmektedir.

Operasyonel riske ilişkin olarak yapılan düzenlemelerde Basel Komitesi’nin asıl amacı, bankacılık sektörünü riskin yönetimine ilişkin veri toplama ve çeşitli metodolojiler geliştirme konusunda teşvik etmek suretiyle operasyonel risk ölçümü çabalarını artırmaktır. Komite, operasyonel riski “*yetersiz veya başarısız içsel süreçler, insanlar ve sistemler ya da dışsal olaylar sonucu ortaya çıkan zarar riski*” olarak tanımlamıştır⁵. Yasal risk bu tanıma dahil edilirken, stratejik risk ve itibar riski, operasyonel risklere karşı tahsis edilecek sermayenin minimum düzeyde tutulabilmesi amacıyla tanıma dahil edilmemiştir. Basel Komitesi, operasyonel riski tanımlarken riske neden olan faktörler üzerinde yoğunlaşmış ve bunun riskin yönetimi ve ölçümü açısından daha doğru bir yaklaşım olduğu ileri sürülmüştür (BCBS. 2001a:2).

5.1.1.1. Asgari Sermaye Gereği

Asgari sermaye gereğine ilişkin 1. Prensip (Pillar I) çerçevesinde, operasyonel riskler için tahsis edilecek sermayenin hesaplanmasına yönelik olarak Basel Komitesi tarafından önerilen üç yöntemle ilişkin açıklamalar aşağıda yer almaktadır.

5.1.1.1.1. Temel Gösterge Yaklaşımı (Basic Indicator Approach)

Temel Gösterge Yaklaşımında operasyonel riskleri karşılamak üzere tahsis edilecek sermaye miktarı, bankanın tüm faaliyetleri için tek bir gösterge kullanılmak suretiyle hesaplanmaktadır. Bu yöntemde brüt gelirin (gross income) gösterge olarak kullanılması ve her bankanın elde ettiği brüt geliri α katsayı ile çarpması suretiyle bulacağı miktarı operasyonel risklere karşı sermaye olarak tahsis etmesi önerilmiştir.

$$K=EI*\alpha$$

⁵ Eylül 2001 tarihli istişare metninde operasyonel risk zarar olaylarına ilişkin ayrıntılı bir sınıflandırma yapılmıştır.

Burada K, toplam sermaye tahsisini, EI (Exposure Indicator) maruz kalınan risk göstergesini (brüt gelir), α ise Komite tarafından belirlenen sabit katsayıyı temsil etmektedir.

Basel Komitesi'nin Ocak 2001 tarihli istişare metninde, operasyonel riskleri karşılamak üzere toplam minimum sermayenin⁶ ortalama %20'si oranında sermaye tahsis edilmesi öngörülmüş, ancak %20'nin yüksek olduğu konusunda bankalarca yapılan eleştiriler çerçevesinde bu oran Eylül 2001 tarihli istişare metninde %12'ye⁷ indirilmiştir. Bu sonucu elde etmek için Ocak 2001'de brüt gelirin %30'u olarak öngörülen α faktörü de %17-20 seviyelerine çekilmiştir.

Temel Gösterge Yaklaşımı uygulanma açısından oldukça basit olmakla birlikte, bankaların özel durumlarına ve ihtiyaçlarına cevap vermede sınırlı bir kapasiteye sahiptir. Basel Komitesi bu yöntemin uygulanmasında herhangi bir ön şart öngörmemekle birlikte, faaliyet alanları dar küçük bankalar tarafından kullanılmasını, uluslararası alanda faaliyet gösteren ve önemli boyutta operasyonel risklere maruz kalan büyük bankaların ise daha karmaşık yöntemler kullanmalarını önermektedir.

5.1.1.1.2. Standart Yaklaşım (Standardised Approach)

Temel Gösterge Yaklaşımının daha karmaşık bir şekli olan Standart Yaklaşımında, banka faaliyetleri çok sayıda standart faaliyet birimlerine ve faaliyet kollarına ayrılmakta, bu sayede banka içindeki farklı birimlerin risk profilleri ayrı ayrı değerlendirilebilmektedir. Bu yaklaşımda, her faaliyet birimi için, o faaliyet alanının büyüklüğü ve hacmini yansıtan genel bir gösterge kullanılmakta ve bu göstergenin her bir faaliyet biriminin operasyonel risk miktarını temsil etmesi amaçlanmaktadır (BCBS. 2001a:6). Aşağıdaki tabloda bu yaklaşımda kullanılan faaliyet kolları ve kullanılan göstergeler yer almaktadır:

Tablo-2 :Standart Yaklaşımında Faaliyet Birimleri, Faaliyet Kolları ve Göstergeler⁸

Faaliyet Birimleri	Göstergeler	Beta Faktörleri (%)
Kurumsal Finansman	Brüt Gelir ⁹	β_1
Alım-Satım Faaliyetleri ve Satışlar	Brüt Gelir	β_2
Perakende Bankacılık	Brüt Gelir	β_3
Ticari Bankacılık	Brüt Gelir	β_4
Ödeme ve Takas	Brüt Gelir	β_5
Şube ve Saklama Hizmetleri	Brüt Gelir	β_6
Varlık Yönetimi	Brüt Gelir	β_7
Perakende Aracılık	Brüt Gelir	β_8

Kaynak: Basel Komitesi, 2001b:7

Her bir faaliyet kolu için tahsis edilecek sermaye, o faaliyet kolu için belirlenen temel risk göstergesinin β faktörü¹⁰ ile çarpılması suretiyle hesaplanır.

$$K_{1-8} = \beta_{1-8} * EI_{1-8}$$

⁶ Komite tarafından belirlenen sermaye yeterlilik oranına göre hesaplanan asgari sermaye tutarı.

⁷ Gelişmiş ölçüm tekniklerinin kullanılması halinde %9'a indirilmiştir.

⁸ Basel Komitesi'nin Ocak 2001 istişare metninde üç ana faaliyet birimi altında yedi farklı faaliyet kolu tanımlanmış ve faaliyet kolları için ayrı göstergeler belirlenmiş, yapılan düzeltmelerle Eylül 2001'de "şube ve saklama hizmetleri" faaliyet kolu eklenmiş ve bütün göstergeler "brüt gelir" olarak belirlenmiştir.

⁹ Brüt Gelir=Net Faiz Geliri+Net Faiz Dışı Gelir

¹⁰ β faktörü bu yaklaşımda da Komite tarafından belirlenmektedir. α faktöründe olduğu gibi Ocak 2001 tarihli istişare metninde brüt gelirin %30'u olarak öngörülen β faktörü, Eylül 2001'de %17-20 seviyelerine indirilmiştir.

Bu formülde; K belli bir faaliyet kolu için tahsis edilecek sermaye miktarını, β o faaliyet kolu için kullanılan sermaye faktörünü, EI ise maruz kalınan risk göstergesinin düzeyini temsil etmektedir (BCBS, 2001a:7).

Tahsis edilmesi gereken sermaye miktarı ise, her bir faaliyet kolu için hesaplanan sermaye miktarının basit toplamı alınarak ve aşağıdaki şekilde hesaplanır:

$$K_{TSA} = \sum (EI_{1-8} * \beta_{1-8})$$

Komite, Standart Yaklaşımın operasyonel riskler nedeniyle meydana gelen zarar olaylarına ilişkin veri tabanı oluşturamayan ve/veya Gelişmiş Ölçüm Yaklaşımlarını kullanmak için gerekli kriterlere sahip olmayan bankalar tarafından kullanılmasını önermiş, ayrıca bu yöntemi kullanacak bankalar için belirlenen bazı yükümlülüklerle uyuma şartı getirmiştir.

5.1.1.1.3. Gelişmiş Ölçüm Yaklaşımları (Advanced Measurement Approaches)

Basel Komitesi, bankaları kendi içsel risk ölçüm metotlarını geliştirmeleri ve bunları kullanarak operasyonel riskler için tahsis edilmesi gereken sermaye miktarını hesaplamaları konusunda teşvik etmek amacıyla Gelişmiş Ölçüm Yaklaşımları olgusunu geliştirmiştir. Komite, bu yaklaşımı kullanacak bankalarda, içsel modelleri kullanabilme dışında, ölçüm tekniği ve operasyonel risk kayıp veri tabanlarına ilişkin Komite tarafından belirlenecek ve ilgili ülkelerin düzenleyici otoritelerince benimsenecek bazı niteliksel ve niceliksel kriterleri yerine getirmiş olma şartlarını aramaktadır. Komite, Gelişmiş Ölçüm Yaklaşımlarının geliştirilmesini ve kullanılmasını teşvik etmek amacıyla, bu yöntemde olması gereken en az operasyonel risk sermayesini Standart Yaklaşımında bulunan gerekli sermaye miktarının %75'i olarak öngörmüştür. Gelişmiş Ölçüm Yaklaşımlarını kullanacak bankaların içsel operasyonel risk ölçümlerini en az beş senelik tarihsel veri toplama sürecine dayandırmaları gerekmektedir, geçiş döneminde üç senelik bir tarihsel veri toplama çalışması yeterli kabul edilecektir.

Komite, Gelişmiş Ölçüm Yaklaşımları kapsamında İçsel Ölçüm Yaklaşımı, Zarar Dağılımları Yaklaşımı ve Skor-Kart Yaklaşımı olmak üzere üç farklı yöntem önermiş olmakla birlikte, yeni görüş ve yöntemlerin de değerlendirilmeye alınacağını belirtmiştir.

5.1.1.1.3.1. İçsel Ölçüm Yaklaşımı (Internal Measurement Approach)

İçsel Ölçüm Yaklaşımında bankaların operasyonel risklere karşı tahsis etmeleri gereken sermaye aşağıdaki prosedürlerin kullanılması suretiyle tespit edilmektedir (BCBS, 2001a:8-9):

- Banka faaliyetleri çeşitli faaliyet kollarına ayrılır, her faaliyet kolu için kullanılmak üzere operasyonel zarar çeşitleri tanımlanır.

- Her bir faaliyet kolu/zarar kombinasyonu için, denetim otoritesi tarafından o faaliyet kolunun maruz olduğu operasyonel risklerin büyüklüğünü (ya da miktarını) yansıtan bir gösterge (EI) belirlenir.

- Belirlenen göstergeye ek olarak, her bir faaliyet kolu/zarar kombinasyonu için bankalar tarafından kendi içsel zarar verileri kullanılarak zararın gerçekleşme olasılığını (probability of loss event-PE) temsil eden bir parametre ile birlikte, olayın gerçekleşmesi halinde maruz kalınacak

zararı (loss given event-LGE) temsil eden bir parametre ölçülür. Bu üç faktör çarpılarak, her bir faaliyet kolu/zarar kombinasyonu için beklenen zarar (expected loss-EL) hesaplanır.

$$EL=EI*PE*LGE \quad (PE=Zarar Olaylarının Sayısı/İşlemlerin Sayısı, LGE= Ortalama Zarar/İş Miktarı)$$

- Denetim otoritesi, beklenen zararı tahsis edilecek sermaye miktarına dönüştürmek amacıyla, her bir faaliyet kolu/zarar kombinasyonu için bir “gama faktörü- γ ” tespit eder. Tahsis edilmesi gereken toplam sermaye, her bir faaliyet kolu/zarar kombinasyonu için hesaplanan sermaye miktarının basit toplamı alınarak hesaplanır. Aşağıda bu hesaplama ile ilgili formülasyon yer almaktadır:

$$K= \sum_i \sum_j [\gamma(i,j)*EI(i,j)*PE(i,j)*LGE(I,j)] \quad (i=faaliyet kolu, j=risk türü)$$

Basel Komitesi, yöntemler arasında paralellik sağlamak amacıyla İçsel Ölçüm Yaklaşımında, Standart Yaklaşımında kullanılan göstergelerin kullanılmasını önermektedir. Komite'nin diğer bir önerisi ise, farklı zarar olaylarının karakteristiğinin daha iyi anlaşılabilmesi için her bir faaliyet kolu için maruz kalınan operasyonel risklerin birbirlerini kapsamayan birçok zarar olayı şeklinde ifade edilmesidir. Komite, mevcut durum itibarıyla faaliyet kolları, zarar olayları ve parametreler için standart tanımlar kullanılması gerektiğini belirtmekle birlikte, bankalar ile denetim otoritelerin Gelişmiş Ölçüm Yaklaşımları konusundaki tecrübeleri arttıkça ve zarar olaylarına ilişkin daha çok veri toplandıkça, bankalara kendi faaliyet kollarını ve zarar olaylarını kullanmada daha fazla esneklik sağlama olasılığının değerlendirileceğini belirtmiştir (BCBS. 2001a:9-10).

5.1.1.1.3.2. Zarar Dağılımları Yaklaşımı (Loss Distribution Approach)

Bu yaklaşımda, bankalar kendi içsel verilerini kullanarak her bir faaliyet kolu (risk türü) için gelecekte karşılaşılabilecek operasyonel zarar olaylarının miktarlarına ve gerçekleşme sıklıklarına ilişkin olasılık dağılımları tahmin etmektedirler. Operasyonel risklere karşı tahsis edilecek toplam sermaye miktarı, her bir faaliyet kolu (risk türü) için belirlenen operasyonel riske maruz değerlerin (operational risk VaR) basit toplamı yoluyla hesaplanır. Bu yaklaşımın İçsel Ölçüm Yaklaşımından iki temel farkı vardır. Zarar Dağılımları Yaklaşımında, beklenmeyen zararlar, beklenen ve beklenmeyen zararlar arasında ilişki olduğu varsayımından hareketle değil, direkt olarak ölçülmekte (BCBS. 2001b:34), ayrıca denetim otoritelerince belirlenecek olan ve beklenen zarar miktarını tahsis edilecek sermaye miktarına dönüştüren γ faktörü kullanılmamaktadır.

5.1.1.1.3.3. Skor-Kart Yaklaşımı (Scorecard Approach)

Bu yaklaşımda, bankanın tamamı veya belli bir faaliyet kolu bazında bir sermaye tabanı belirledikten sonra bu tutarlar skor-kartlar aracılığıyla güncellemektedirler. Skor-kartlar, risk kontrol çevresinde meydana gelebilecek değişimler nedeniyle operasyonel riske bağlı zararlarının sıklığında ve şiddetinde oluşabilecek azalmaları dikkate alarak operasyonel risk sermayesi gereksinimine ileriye dönük bir bakış açısı getirmeyi hedeflemektedir. Skor-kartlar, gerçek risk ölçümlerine dayalı olabilmekle birlikte, daha çok faaliyet birimleri ve faaliyet kollarındaki belirli risk türlerini temsil eden göstergeleri tanımlar (BCBS. 2001b:34-35).

Basel Komitesi, belirlenen kriterleri yerine getiren bankaların, önceden daha basit bir yaklaşım kullanmış olduğuna bakmaksızın, istediği yaklaşımı kullanmasına izin vermektedir. Bunun yanında, bankalara bazı faaliyet kollarında Standart Yaklaşımı, diğer faaliyet kollarında ise İçsel Ölçüm Yaklaşımlarını kullanma hakkı verilmiştir. Ancak, önceden ileri düzey bir yöntemi benimseyen bankalar, sonradan basit yöntemlere geri dönememektedirler (BCBS. 2001b:11).

Öte yandan, Basel Komitesi, bankalar risk yönteminde aşama kaydettikçe, risklere karşı tahsis edilecek sermaye miktarında indirim yapılabileceğini kaydetmiştir. Bu işlem α , β ve γ faktörlerinin yeniden ayarlanması suretiyle yapılacaktır. Bununla birlikte Komite, tahsis edilecek sermaye miktarında yapılabilecek indirimleri sınırlamak amacıyla belli bir taban değer belirlenmesini öngörmüş, ancak böyle bir taban değere ihtiyaç olup olmadığı hususunun Yeni Sermaye Yeterliliği Düzenlemesinin uygulamaya girmesinden iki yıl sonra yeniden değerlendirileceği belirtilmiştir (BCBS. 2001a:14).

5.1.1.2. Denetim İncelemeleri

Denetim otoritelerinin kontrol ve denetimlerine ilişkin 2. prensip (Pillar II), Ocak 2001 tarihli istişare metninde temel dört ana esas çerçevesinde ele alınmıştır. Komite tarafından belirlenen birinci esas çerçevesinde, tüm bankalar karşı karşıya oldukları operasyonel riskleri tanımlayan, ölçen, izleyen ve kontrol eden sistemler kurmalı ve buna göre operasyonel risklere karşı gerekli miktarda sermaye tahsis etmelidirler. Diğer esaslar ise denetim otoritelerine yöneliktir. Denetim otoriteleri, bankalar tarafından içsel sermaye yeterliliği ölçümlerinin ve stratejilerinin uygulanıp uygulanmadığını kontrol etmek ve yetersizliklerin tespit edilmesi durumunda risk yönetiminin güçlendirilmesi, iç kontrolün geliştirilmesi ve düzenleyici sermaye miktarının artırılması gibi iyileştirici önlemleri almak zorundadırlar (BCBS. 2001b:12).

5.1.1.3. Piyasa Disiplini

Basel Komitesi'nin yeni düzenlemesinde piyasa disiplini (Pillar III) bankaların daha şeffaf bir yapı sergilemeleri ile sağlanacaktır. Kamuyu aydınlatma kapsamında, bankaların tüm piyasa katılımcılarını uyguladıkları operasyonel risk yönetimi sistemleri konusunda yeterli düzeyde bilgilendirmeleri gerekliliği vurgulanmıştır. Bankaların yapmaları gereken temel açıklamalar; kullanılan ölçüm yaklaşımları, operasyonel risk yönetiminin temel amaçları, uygulanan yöntemler ve kullanılan gelişmiş ölçüm tekniklerinin unsurları olarak belirlenmiştir.

Öte yandan, Basel Komitesi tarafından 2001 Aralık ayında yayınlanan çalışmada¹¹, operasyonel risk yönetimine ilişkin olarak dört ana başlık altında toplam on prensip sunulmuş, bankalardan ve düzenleyici otoritelerden gelen yorumlar çerçevesinde bazı değişiklikler yapılarak aynı çalışma Temmuz 2002'de tekrar yayınlanmıştır. Komite'nin operasyonel risk yönetimi sürecine ilişkin olarak belirlediği temel prensipler Ek/1'de yer almaktadır.

Komite, bankacılık sektöründe dışarıdan alınan hizmetlerde artış olduğunu belirterek, operasyonel riskler için tahsis edilen sermaye miktarında indirim yapılabilmesi için, yasal

¹¹ Sound Practices for the Management and Supervision of Operational Risk, December 2001.

anlaşmalar çerçevesinde alınan hizmetlerin aksaması durumunda alınacak tedbirlerin bankalar tarafından belirlenmesi gerektiğini ifade etmiştir (BCBS. 2001a:15).

Öte yandan, Basel Komitesi operasyonel risklere karşı kullanılacak sigortanın risk sermayesinde belli bir miktarda azalmaya neden olabileceğini belirtmiş olmakla birlikte, mevcut durum itibarıyla Komite'nin görüşü, bu aracı kullanarak operasyonel risk sermayesini indirebilme imkanının sadece Gelişmiş Ölçüm Yaklaşımlarını kabul etmiş bankalara bir hak olarak tanınması gerektiği yönündedir. Ayrıca, sermaye indirimi Standart Yaklaşımına göre elde edilecek %25'lik bir tavan ile sınırlandırılmıştır (Aksel. 2002:6).

5.1.2.Avrupa Birliği Düzenlemeleri¹²

AB'nin sermaye yeterliliği çerçevesi, 1988 tarihli Basel I düzenlemeleri ve bu düzenlemelerde yapılan değişiklikler esas alınarak oluşturulmuştur (Avrupa Komisyonu. 2001b:1). AB, Basel Komitesi tarafından yayımlanan Yeni Sermaye Uzlaşısına paralel bir şekilde, Ocak 2001'de yayımladığı istişare metni¹³ ve bu metne ilişkin Kasım 2002'de yayımladığı bir rapor¹⁴ ile yeni sermaye yeterliliği düzenlemelerine ilişkin önerilerini sunmuştur.

AB'nin sermaye yeterliliğine ilişkin yeni önerileri temel olarak Basel II düzenlemelerini esas almaktadır. İki düzenleme arasındaki paralelliğin nedeni AB'ye üye 9 ülkenin aynı zamanda Basel Komitesi'nde de temsil edilmesi¹⁵ ve Komite'ye paralel düzenlemeler yapılmaması halinde Avrupa bankacılık sektörünün bir bölümünün rekabet ortamında dezavantajlı duruma düşeceği endişesidir. Bu nedenle, AB'nin konuya ilişkin düzenlemelerinin yürürlüğe girme tarihi Basel düzenlemelerine paralel olarak 2006 yılı sonu olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte söz konusu düzenlemeler arasında iki temel fark bulunmaktadır. AB düzenlemeleri üye ülkeler için tavsiye değil kanun niteliğindedir ve AB Sermaye Yeterliliği Direktifi Basel Komitesi'nin düzenlemelerinin aksine hem bankalar hem de yatırım şirketlerine¹⁶ uygulanmaktadır.

Avrupa Komisyonu'nun sermaye yeterliliğine ilişkin istişare metninde, operasyonel riske ilişkin olarak Basel Komitesi tarafından yapılan tanım aynen benimsenmiş ve Basel önerilerine paralel bir şekilde operasyonel risklere karşı sermaye tahsis edilmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur. Operasyonel risklerin ölçümünde ve tahsis edilecek sermaye miktarının belirlenmesinde kullanılacak metodolojilerde esas itibarıyla, Basel Komitesi tarafından önerilen yaklaşımlar ele alınmış ve kullanılacak yöntemlerin kurumların risk yönetim tekniklerindeki gelişmelere paralel bir şekilde belirlenmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca, operasyonel risk ölçüm tekniklerinde gelişme kaydeden ve gelişmiş ölçüm yaklaşımlarının gerektirdiği operasyonel zarar

¹² Bu bölümde Avrupa Birliği'nin operasyonel risklere ilişkin sermaye yeterliliği düzenlemelerine yer verilmiştir. Avrupa Birliği'nin sermaye yeterliliği dışındaki iç kontrol, yönetim ve muhasebe prosedürleri, müşteri varlıklarının korunması gibi operasyonel risk yönetimi ile ilgili düzenlemeleri Yatırım Hizmetler Direktifi'nde (Investment Services Directive) yer almaktadır.

¹³ Commission Services' Second Consultative Document on the Review of Regulatory Capital for Credit Institutions and Investment Firms (CAD3).

¹⁴ Working Document of the Commission Services on Capital Requirements for Credit Institutions and Investment Firms

¹⁵ Avrupa Komisyonu ve Avrupa Merkez Bankası Basel Komitesinde gözlemci sıfatına sahiptirler.

¹⁶ 93/22/EEC sayılı Yatırım Hizmetleri Direktifi'ne göre; yatırım şirketi, asıl işi üçüncü şahıslara profesyonel düzeyde ve düzenli olarak yatırım hizmeti sunmak olan tüzel kişileri ifade eder. Direktif çerçevesinde üye ülkeler tüzel kişi olmayan kuruluşların da; eğer yasal statüleri üçüncü şahısların çıkarlarını tüzel kişi kadar korumaya imkan sağlıyorsa ve yasal yapılarına uygun olarak gerekli denetime tabi iseler yatırım şirketi tanımına dahil edilebilirler.

olaylarına ilişkin verileri toplayan kurumlara, kendi faaliyet kollarını tanımlama ve risk göstergelerini belirlemede daha fazla esneklik tanınacağı ifade edilmiştir.

Komisyon'un üzerinde hassasiyetle durduğu en önemli husus, AB sermaye yeterliliği çerçevesinin uygulanmasının bankalarla sınırlı olmaması ve yatırım şirketlerini de kapsamasıdır. Basel Komitesi'nin önerilerinin esas olarak bankalara yönelik olması, Komisyon'un yatırım şirketlerine yönelik farklı uygulama önerileri getirmesine neden olmuştur. Buna göre; üye ülkelerdeki yatırım şirketlerinde operasyonel risklere karşı sermaye tahsis edilmeli, tahsis edilecek sermaye miktarının belirlenmesinde Komite'nin önerdiği yaklaşımlar kullanılmalı, özellikle Komite tarafından belirlenen risk göstergeleri ve formüller aynen benimsenmeli, ancak sermaye miktarı hesaplanırken yatırım şirketlerinin özel durumları gözönünde bulundurulmalı ve sermaye yeterliliğine ilişkin bu çerçeve yatırım hizmetlerinin kendine özgü koşullarını dikkate alan risk yönetim ilkeleri ile desteklenmelidir (Avrupa Komisyonu. 2002:18-19).

Komisyon bazı yatırım şirketleri ve bu şirketlerin bazı faaliyet kolları için Basel Komitesi tarafından önerilen miktarlardan daha düşük miktarlarda sermaye tahsis edilmesi gerektiğini savunmuştur. Komisyon'un bu görüşünde, operasyonel risklere ilişkin Basel sermaye yeterliliği önerilerinin yatırım şirketleri üzerindeki etkilerinin tespit edilmesine yönelik olarak 2001 yılında yapılan bir çalışmanın sonuçları yanında, yatırım şirketlerinin risk yönetimi standartlarına ilişkin olarak Yatırım Hizmetleri Direktifi kapsamındaki düzenlemelere de tabi olmaları etkili olmuştur. Komisyon, yatırım şirketlerinin böyle bir sermaye indiriminden yararlanabilmeleri için, operasyonel risklerin yaşanma sıklığını ve neden olacağı zararların şiddetini azaltmaya yönelik yatırım hizmetlerine özel bazı risk yönetim standartlarına¹⁷ ve operasyonel düzenlemelere uymaları gerektiğini belirtmiştir. Bu amaçla, Komisyon tarafından yapılan öneriler aşağıda yer almaktadır (Avrupa Komisyonu. 2002:19-20):

- Yatırım şirketlerinin faaliyetleri, bu şirketlerin özel durumları dikkate alınarak Basel Komitesi'nin önerilerinde yer alan faaliyet kolları çerçevesinde uyarlanmalı ve faaliyet kolları için belirlenen gösterge tanımları değiştirilmelidir.

- Sadece belli hizmetleri verebilen yatırım şirketleri (örneğin, sadece alım satım işlemlerine aracılık eden aracı kurumlar) daha düşük miktarda sermaye tahsis etmelidir.

- Yatırım şirketlerinin daha az riske maruz olduğu düşünülen bazı faaliyet kolları için daha az miktarda sermaye tahsis zorunluluğu getirilmeli, bu faaliyet kolları ek risk yönetim standartları ile desteklenmelidir.

Öte yandan, Komisyon, son yıllarda sigortacılık sektörde yaşanan gelişmelerin ve kullanılan yeni ürünlerin, operasyonel risk transferinde sigorta kullanımını cazip hale getirdiğini savunmuş ve Komisyon'un finansal kurumları bu yönde teşvik etmek istediği belirtilmiştir. Bununla birlikte, operasyonel risklerin transferini sağlarken, karşı taraf risklerini ve yasal riskleri beraberinde getiren sigortanın riske karşı beklendiği derecede koruma sağlamadığı Komisyon

¹⁷ Komisyon'a göre yatırım hizmetlerine özel risk yönetim standartları, müşteri varlıklarının korunması, müşteri ve kurum varlıklarının ayrılması ve iç kontrolü de içerecek risk yönetim prensiplerinin belirlenmesi şeklinde özetlenebilecek üç temel konu üzerinde yoğunlaşmalıdır.

tarafından da kabul edilmiştir. Bu nedenle, operasyonel risklere karşı sigorta ile korunma sağlayan kurumlar için düzenleyici sermaye miktarında indirim yapılmasının tartışılması gereken bir konu olduğu ifade edilmiştir (Avrupa Komisyonu. 2001a:43).

5.1.3. IOSCO Düzenlemeleri

IOSCO Teknik Komitesi (Komite) tarafından 1998 yılında yayımlanan “Aracı Kurumlar ve Denetleyici Otoriteler için Risk Yönetimi ve Kontrolü”¹⁸ başlıklı raporun temel hareket noktası, aracı kurumlar tarafından uygulanacak güçlü ve etkin bir risk yönetimi ve kontrol mekanizmasının finansal sistemin tamamı için istikrar sağlayacağı düşüncesi ile aracı kurumlara ve denetim otoritelerine konunun önemi hakkında rehberlik yapmaktır. Bu amaçla Rapor’da risk yönetimi ve kontrol politikalarına, prosedürlere ve iç kontrol sistemlerine ilişkin yol gösterici düzenlemelere yer verilmiştir. Komite, risk yönetim ve kontrol sürecinin, risklere karşı sermaye tahsisinin alternatifi olmadığını ifade etmiş; ancak, tahsis edilmesi gereken sermaye miktarına ve buna ilişkin yaklaşımlara yönelik bir öneride bulunmamıştır.

Komite, operasyonel riski “işlem süreçlerinin ve yönetim sisteminin uygun işlememesi sonucu finansal zarara uğrama riski” olarak tanımlamıştır. Operasyonel risklerin; limit aşmaları, yetkisiz işlemler, yolsuzluklar, temel iç muhasebe kontrollerin olmaması, yeterli deneyime sahip olmayan personel, sağlıklı yapıda olmayan ya da herkesin kolaylıkla ulaşım hakkına sahip olabileceği bilgisayar sistemleri gibi ancak bunlarla da sınırlı olmayan kurum içi kontrol sistemlerinin çöküşüne bağlı zarara uğrama risklerini içerdiği ifade edilmiştir. Genel olarak bakıldığında Rapor’da aracı kurumların maruz kalabileceği toplam beş riskin (piyasa, kredi, likidite, operasyonel ve yasal riskler) tanımlandığı ve risklerin yönetimi konusunda genel esaslara yer verildiği görülmekle birlikte; iç kontrol ve iç denetime ilişkin esasların ağırlıklı olarak operasyonel risk yönetimine yönelik olduğu düşünülmektedir.

Rapor’da, risk yönetiminin amacı ise, kurum varlıklarının ve sermayesinin beklenmeyen risklere karşı korunması olarak açıklanmıştır. Komite, bu amaçla aracı kurumlarda tesis edilecek risk yönetim ve kontrol sistemlerinin, kurum faaliyetlerinin büyüklüğüne ve karmaşıklığına bağlı olarak değişebileceğini ancak, etkin bir risk yönetim ve kontrol sisteminin; konuya ilişkin stratejileri, bu stratejilere ilişkin politika ve süreçleri, risk ölçüm ve kontrol metodolojilerini, izleme ve raporlama aşamalarını, belirlenen strateji, politika ve süreçlerin etkinliğinin sürekli olarak değerlendirilmesi faaliyetlerini içermesi gerektiğini ifade etmiştir.

Komite’ye göre, yönetici organ (yönetim kurulu ya da ona eşdeğer organ) aracı kurumun aldığı risklerle ilgili nihai sorumluluğa sahiptir. Risk yönetimi ve kontrolüne ilişkin kurum stratejileri ve politikaları yönetici organ tarafından onaylanmalı, bu strateji ve politikaların etkinliği ve bunlara uygun hareket edilip edilmediği kurum içi denetim fonksiyonu yardımıyla yönetici organ tarafından sürekli olarak değerlendirilmelidir. Bu amaçla, risk yönetim ve kontrol sürecinde öncelikle kurum faaliyetleri ve bu faaliyetlere ilişkin riskler analiz edilmeli, kurum içi

¹⁸ Risk Management and Control Guidance for Securities Firms and Their Supervisors.

birimlerin sorumlu oldukları işlerin kapsamı ve risk limitleri belirlenmeli ve bu aktiviteler yeterli derecede sermaye ile desteklenmeli, son aşamada ise belirlenen süreçler ve riskler sürekli olarak gözden geçirilerek sektörde ve piyasada yaşanan değişimler çerçevesinde değerlendirmeye tabi tutulmalıdır.

Aracı kurumlar, risklerin tanımlanmasından ve bu risklerle mücadelede temel politikaların belirlenmesinden sonra, bu politikalar çerçevesinde daha ayrıntılı ve olaylara özgü prosedürler geliştirebileceklerdir. Politika ve prosedürler; risk yönetimi ve kontrolü aşamasındaki yetki ve sorumlulukları, etkin iç muhasebe kontrollerini ve iç ve dış denetim gibi hususları da kapsayacak şekilde hazırlanmalıdır. Ayrıca, kontrol sistemlerinin etkinliğinin onları uygulayan personelin etkinliğine bağlı olması, risk yönetiminde tüm personelin sorumluluk sahibi olmasını gerektirmektedir. Bu amaçla, risk yönetiminde yetki ve sorumluluk sahibi olanların belirlenmesi aşamasında, temel düşünce; riskin ölçümü, izlenmesi ve kontrolü aşamalarından sorumlu olanlar ile riske neden olan işlemlerin yürütülmesinden sorumlu olanlar arasında görev ayrımı yapılmasıdır. Komiteye göre, üst düzey yönetim görev ayrımlarının net bir şekilde yapılmasından ve personele amacı itibarıyla birbiriyle çakışan görevler verilmemesinden sorumludur.

Rapor'da etkin iç kontrol sistemlerinin ve denetim prosedürlerinin, risk yönetimi ve kontrol sürecine temel destek niteliği taşıdığı belirtilerek; işlemlerle ilgili yetki tahsisleri, görevlerin ayrımı, varlıklar ve kayıtlara yönelik olarak alınan koruyucu önlemler, belgeleme standartları ve bağımsız doğruluk kontrolleri gibi temel iç kontrol yöntemleri konusunda aracı kurumlar arasında tutarlılık olması gerektiği ifade edilmiştir.

İç denetim fonksiyonuna ilişkin olarak ise, bu görevi yürütecek birimin kurumun diğer birimlerinden tamamen bağımsız olması gerektiği savunulmuştur. Dış denetçilerin temel amacının aracı kurumun finansal tabloları hakkında görüş bildirmek olduğu ve bunu yaparken tamamen kurumdan bağımsız hareket ettikleri, iç denetçilerin ise denetledikleri kurumdan bağımsız olmadıkları; ancak yaptıkları inceleme sonuçlarını doğrudan üst yönetime raporlamak suretiyle kurum içi bağımsızlıklarının sağlanması gerektiği vurgulanmıştır. İç denetçilerin denetimlerini hem finansal hem de operasyonel faaliyetleri kapsayacak şekilde yapabilecekleri, ancak dış denetçinin kurumun risk yönetimi ve kontrol politikalarının uygunluğu konusunda raporlama yapmasının uygun karşılanmayabileceği belirtilerek, kapsamı ve sonuçları itibarıyla birlikte değerlendirildiğinde iç ve dış denetimin, mevcut risk yönetimi ve iç kontrol sistemlerinin etkin işlerliğinin sağlanmasında önemli bir fonksiyona sahip oldukları ifade edilmiştir.

Komite, risklerin ölçümüne ilişkin olarak ise, kullanılan sistemlerin aracı kurumun maruz olduğu tüm riskleri kapsayacak şekilde hazırlanması gerektiğini, riskteki değer (Value-at-risk) ve diğer matematiksel modellerin, modele ilişkin varsayımlar da dahil olmak üzere sık sık kontrol edilmesi ve elde edilen verilerin doğruluğunun test edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Komite'ye göre, ölçüm metodolojileri duyarlılık analizlerini ve stres testlerini içermeli, en olumsuz sonuçlara yol açabilecek risklerle ilgili senaryolar ve olasılık planları geliştirilmeli, modellerin etkinliği yönetici organ tarafından sürekli olarak değerlendirilmelidir.

Komite'nin aracı kurumlara yönelik olarak getirdiği bir diğer öneri ise, raporlama ve gözden geçirme süreçlerine ilişkindir. Buna göre, aracı kurumlar risk yönetimi ve kontrolü ile ilgili raporlama ve gözden geçirme süreçlerine sahip olmalı, raporlamaların belirlenen politikalara uygunluğunu gözden geçirilmeliler ve hangi durumlarda raporlama muafiyeti getirilebileceğini tanımlamalıdır. Komite'ye göre, sistemde yaşanan aksaklıklar ile kar ve zarar rakamları günlük olarak risklerin izlenmesinden sorumlu birime raporlanmalı, bu birim de konuyla ilgili olarak kurumun günlük işlemlerinden sorumlu üst yönetimi bilgilendirmelidir.

IOSCO Teknik Komitesi'nin Raporunda denetim otoritesinin temel sorumluluğu ise, menkul kıymet piyasalarındaki yatırımcıların korunması amacıyla aracı kurumların faaliyetlerinin düzenlenmesi ve bu piyasaların bütünlüğünün sağlanması olarak belirlenmiştir. Bu amaçla denetim otoritesi, piyasaların en üst seviyede gözetim ve denetimini sağlamada olaylara önceden müdahale gücüne sahip olmalıdır. Genel anlamda denetim otoritesi her aracı kurumda belli kontrol sistemlerinin kurulmasından sorumlu değildir; ancak aracı kurumların kontrol sistemlerini anlamak ve bu sistemlerin yeterliliğinden emin olmak zorundadır.

Komite, denetim otoriteleri tarafından uygulanacak methodların buldukları ülkenin yasal ve politik koşullarına ve düzenlemelerine bağlı olacağını ifade ederek, risk yönetimi ve kontrol prosedürlerine ilişkin genel önerilerde bulunmuştur.

Rapor'un dördüncü bölümünde, risk yönetimi ve kontrol sistemlerinin on iki tane unsuru olduğu ifade edilmiş ve bu unsurların, aracı kurumlar ile denetim otoritelerinin kontrol sistemlerinin yeterliliğini ölçmede kullanmaları amacıyla geliştirildiği belirtilmiştir. On iki adet unsur, kontrol sistemlerinin kritik noktalarını oluşturduğu düşünülen toplam beş farklı kategori altında incelenmiştir. Söz konusu unsurlar EK/2'de yer almaktadır.

5.2. Ülkemiz Düzenlemeleri

5.2.1. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu Düzenlemeleri

BDDK tarafından Şubat 2001 ve Ocak 2002'de yayımlanan iki yönetmelik ile Türk bankacılık sistemindeki iç denetim ve risk yönetimi ile ilgili genel çerçeve belirlenmiştir¹⁹.

“Bankaların İç Denetim ve Risk Yönetimi Sistemleri Hakkında Yönetmelik”in (Yönetmelik) temel amacı, bankaların karşılaştıkları risklerin izlenmesi ve kontrolünü sağlamak üzere kuracakları iç denetim sistemleri ile risk yönetim sistemlerine ilişkin esas ve usulleri belirlemektir.

Yönetmeliğin 30'uncu maddesinde bankaların maruz kalabileceği risklere ilişkin tanımlar yer almaktadır. Operasyonel risk; banka içi kontrollerde aksamalar sonucu hata ve usulsüzlüklerin gözden kaçmasından, banka yönetimi ve personeli tarafından zaman ve koşullara uygun hareket edilmemesinden, banka yönetimindeki hatalardan, bilgi teknolojisi sistemlerindeki hata ve aksamalar ile deprem, yangın, sel gibi felaketlerden kaynaklanabilecek kayıplar ya da zarara

¹⁹ 08.02.2001 tarih ve 24312 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Bankaların İç Denetim ve Risk Yönetim Sistemleri Hakkındaki Yönetmelik ile 31.01.2002 tarih ve 24657 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik.

uğrama ihtimali olarak tanımlanmıştır. Yönetmeliğin 38'inci maddesinde ise operasyonel riskin; uygun bir iç denetim sisteminin ve bunun gerektirdiği yetkilerin banka içinde dağıtım mekanizmasının tesisi, bankanın tüm faaliyet sistemlerinin detaylı bir şekilde test ve kontrol edilmesi, iç ve dış sistemler arasında tam bir uyumun ve tamamen bağımsız bir yedekleme imkanının tesisi suretiyle yönetileceği ifade edilmiştir. Yönetmelik, bankaların maruz kalabileceği 30'uncu maddede tanımlanan risklerin yönetimine ilişkin genel hükümler içermekle birlikte, iç kontrol ve iç denetime ilişkin olarak getirilen esasların ağırlıklı olarak operasyonel risk yönetimine yönelik olduğu düşünülmektedir.

Yönetmeliğin 3'üncü maddesi ile bankaların bünyelerinde, faaliyetlerinin kapsamı ve yapısıyla uyumlu, değişen koşullara cevap verebilecek nitelik, yeterlilik ve etkinlikte, Yönetmelik hükümlerine uygun iç denetim ve risk yönetim sistemlerini kurmak, idame ettirmek ve geliştirmek zorunda oldukları hükme bağlanmıştır. 5'inci maddeye göre; iç kontrol işlevi kapsamındaki faaliyetler, yönetim kurulu, üst düzey yönetim, bankanın her seviyedeki personeli ile teftiş kurulu, iç kontrol merkezi ve risk yönetimi grubu tarafından yürütülür. Aynı madde uyarınca iç denetim ve risk yönetim düzenlemeleri, bu birimlerin idari bakımdan birbirlerinden bağımsız, iç kontrol işlevi kapsamında banka yönetim kuruluna ve üst düzey yönetimine karşı ayrı ayrı sorumlu olmalarını sağlayacak şekilde yapılmalıdır. Bu kapsamda her banka kendi örgüt yapısı içinde ayrı bir teftiş birimine/kuruluna, ayrı bir iç kontrol merkezine/birimine ve risk yönetimi grubuna yer verilmeli ve bunların idari açıdan doğrudan yönetim kuruluna bağlı olacak şekilde örgütlenmeleri sağlanmalıdır²⁰.

Yönetmelikte, yönetim kurulunun, üst yönetim kademelerinin ve diğer birimlerin üstlenmesi gereken sorumluluklar ayrı ayrı belirlenmiştir. Buna göre, yönetim kurulu, risk yönetimi, iç kontrol ve iç denetim strateji ve politikalarını oluşturmak, bunların uygulanmasını dönemsel olarak izlemek, bu sistemlerin idari yapısına, personel teminine, kalitenin sağlanmasına ilişkin esas ve usulleri belirlemekle yükümlüdür. Yönetim kurulu, banka ile konsolidasyon kapsamındaki kuruluşlarda kendisine bağlı operasyonel ya da icracı birimler bulunmayan bir üyesini, iç denetim işlevinin sürdürülmesi için görevlendirir.

Üst düzey yönetim, yönetim kurulunca onaylanan iç kontrol stratejileri, politikaları ve sürecinin belirlenmesi, yürütülmesi ve sürekli olarak gözden geçirilmesi, gerektiğinde yeni riskleri de içerecek şekilde yeniden düzenlenmesi ve etkinliğinin kontrolünden; bankanın taşıdığı risklerin tespit edilmesi, ölçülmesi, izlenmesi ve kontrol edilmesi için gerekli yöntem, araç ve uygulama usullerinin geliştirilmesinden; yetki ve sorumlulukların açıkça düzenlenmesi ile görev ve sorumlulukların etkin olarak yerine getirilmesinin izlenmesinden yönetim kuruluna karşı sorumludur. Üst düzey yönetimde görev alanlar, üst düzey risk komitesi hariç, risk yönetimi grubuna dahil komitelerde, denetim komitesinde ve iç kontrol merkezinde görev alamazlar.

Bankalar, teftiş kurulu ve Yönetmelik ile kurulması zorunlu hale getirilen iç kontrol merkezinden oluşan bir iç denetim sistemini hayata geçirmek zorundadırlar. İç denetim sisteminde

²⁰ BDDK tarafından önerilen bilgi amaçlı örnek organizasyon şemasına EK:3'de yer verilmiştir.

yer alan birimler risk yönetiminden sorumlu yönetim kurulu üyesine bağlı olarak görev yaparlar. Söz konusu yönetim kurulu üyesi teftiş kurulunun, iç kontrol merkezinin ve risk yönetimi grubunun ilişkilerinin eşgüdümünü gözeterek yönetim kuruluna bilgi akışını sağlar.

İç kontrol merkezinde görev alan elemanlar, bu merkezin elemanları olarak iç kontrol merkezi başkanına bağlı olmakla birlikte, bankaların tüm birimlerinde tam zamanlı olarak görev yaparlar. Ayrıca büyük şubelerde de iç kontrol elemanlarının görev alması, iç kontrol elemanı bulunmayan şubelerin de merkezi olarak iç kontrol sürecine dahil edilmeleri gerekmektedir.

İç denetim ve risk yönetiminden sorumlu yönetim kurulu üyesi başkanlığında oluşturulan üst düzey risk komitesi; banka risk komitesi başkanı, aktif/pasif komitesi başkanı, varsa kredi komitesi başkanı ve konsolidasyon kapsamındaki kuruluşların üst düzey risk komitelerinin ya da benzeri organların başkanlarından oluşur ve bankanın konsolide ve konsolide olmayan bazda izleyeceği risk yönetimi stratejilerinin, politikalarının hazırlanmasından, yönetim kurulunun onayına sunulmasından ve uygulamaların izlenmesinden sorumludur. Üst düzey risk komitesine bağlı olarak faaliyet gösteren ve münferit risk komitelerinin başkanlarından oluşan banka risk komitesi risk politika ve kontrollerinin uygulanmasından sorumludur. Münferit risk komiteleri ise merkezi veya merkezi olmayan bir şekilde yapılandırılabilir. Münferit risk komiteleri piyasa, kredi ve operasyonel riskin tanımlanması, belirlenmesi, değerlendirilmesi ve ölçülmesi görevlerini yerine getiren organlar olacaklardır (Deloitte&Touche. 2002a:1-2).

BDDK operasyonel riske ilişkin daha ayrıntılı düzenlemelere ise 19 Ağustos 2002 tarihli “Bankaların İç Denetim ve Risk Yönetimi Sistemleri Hakkında Yönetmeliğin Uygulanmasına İlişkin 1 Sayılı Tebliğ Taslağı”nda yer vermiştir. Taslak metinde, elektronik bankacılık ve internet bankacılığı faaliyetlerinde operasyonel riskin ortaya çıkabileceği durumlar; bilgi işlem sistemleri ve elektronik bankacılık platformuna izinsiz girişler, personelin suç sayılan eylemleri yapması, sahte elektronik para yaratılması, banka dışından hizmet sağlanması sürecinde ortaya çıkan aksaklıklar, kullanılan sistemlerin eski ve yıpranmış durumda bulunması, yönetim ve personelin bankada yeniliklere uyum sağlayamaması, müşteri güvenlik uygulamalarında mevcut olan yetersizlikler ve banka tarafından gerçekleştirilen işlemlere müşteri tarafından itiraz edilmesi olmak üzere sekiz madde halinde sayılmıştır²¹.

Tebliğ taslağının 22’nci maddesinde ise, operasyonel risklerin kontrol altına alınmasına ilişkin süreç belirlenmiştir. Buna göre, bankalar, operasyonel risklerin tanımlanması, ölçülmesi, kontrol edilmesi ve izlenmesi sürecinin tasarımını; teftiş kurulunun, iç kontrol merkezinin ve risk yönetimi grubunun sürece etkin ve beraberce katılımını sağlayarak gerçekleştirirler. Bankalar operasyonel risklerden kaynaklanabilecek zararların kontrolünün sağlanması amacıyla, bankada daha önce meydana gelmiş söz konusu hadiseler ile bunların oluşturduğu yaklaşık kayıplara ilişkin verilerin, bilgi sisteminde saklanılarak analize hazır durumda bulundurulması hususunda gerekli tüm tedbirleri alırlar. Teftiş kurulunun yürüteceği teftişler neticesinde saptanan ve belgelere ve

²¹ BDDK operasyonel risk konusuna ilişkin olarak “Bankaların İç Denetim ve Risk Yönetimi Sistemleri Hakkında Yönetmeliğin Uygulanmasına İlişkin 2 Sayılı Tebliğ” hazırlıkları yapmaktadır.

raporlara bağlanan söz konusu hadiselere ilişkin hususlar ile anılan durumlara ilişkin iç kontrol merkezinin elde edeceği iç kontrol bulguları, operasyonel risk kapsamında, risk yönetimi grubu içinde tanımlanarak, sayısal hale getirilir, analiz edilir ve ulaşılan neticeler değerlendirilir. Söz konusu değerlendirmeye teftiş kurulu ve iç kontrol merkezi de katılır. Operasyonel riskin kontrol ve yönetimi sürecinin işletilmesi ve gerekli koordinasyonun sağlanmasından sorumlu olacak bir operasyonel risk birimi kurulabileceği gibi, söz konusu kontrol ve yönetim sürecinde, teftiş kurulu, iç kontrol merkezi ve risk yönetimi grubu arasından lider bir birim belirlenerek bu süreçteki diğer birimlerle eşgüdümü yerine getirmesi sağlanabilir. Operasyonel risklerin kontrol altına alınması amacıyla, üst düzey yönetimin de katkılarıyla faaliyet süreçlerinde gerekli sınırlamaların yapılması ve limitlerin tesis edilmesi ve bunların izlenmesi, risk azaltıcı diğer tedbirlerin alınması, bu sayede riskin yönetilmesi gereklidir.

Tebliğ taslağının 2 numaralı ekinde yer alan “Alım-Satım Faaliyetlerinde Bankalarca Tesis Edilecek Sürece (Alım-Satım Faaliyetleri Modeli) ve Kontrolüne İlişkin Temel Esaslar” adlı bölümde ise operasyonel risklerin sınırlandırılması için, bankanın bilgi işlem sistemi alım-satım faaliyetlerinin tabiatına ve hacmine uygun olması; piyasa fiyat olasılıkları, volatilité gibi veri tabanında saklanan bilgilerin düzenli olarak gözden geçirilmesi; eğer alım-satım faaliyetlerine ilişkin olarak aynı zamanda farklı veri tabanları kullanılıyorsa bunların birbirleri ile düzenli aralıklarla mutabakatlarının sağlanması; alım-satım faaliyetleri için gerekli teknik ekipman, donanım ve yazılımın görevini ifa edememesi ya da çökmesi durumunda, yazılı bir beklenmedik durum planı ile sistem yedekleme imkanı ile kısa bir uyarı neticesinde kullanılabilme yeteneği sağlanması; muhtemel yazılım hataları ve beklenmedik personel eksikleri ile başa çıkabilmek amacıyla yönelik karşı tedbirler belirlenmesi; alım-satım faaliyetleri için oluşturulan uygulama usulleri, belgeleme yükümlülükleri, bilgi işlem sistemleri ve beklenmedik durum planlarının düzenli olarak gözden geçirilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

“Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik”in temel amacı ise, bankaların sermaye yeterliliği standart oranının konsolide ve konsolide olmayan bazda hesaplanmasına ilişkin esas ve usulleri belirlemek suretiyle mevcut ve potansiyel riskler nedeniyle oluşacak zarara karşı yeterli sermaye bulundurmalarını sağlamaktır. Söz konusu yönetmelikte, operasyonel riskler için sermaye tahsis edilmesine yönelik bir düzenleme bulunmamakta, bu konuda yapılacak düzenlemeler için Basel Komitesi tarafından yapılan çalışmaların sonuçlanması beklenmektedir.

5.2.2. SPKr’nun Aracı Kurumlardaki Operasyonel Riskleri Önlemeye Yönelik Düzenlemeleri

SPKr’nun aracı kurumlara yönelik düzenlemelerinde operasyonel risk açıkça tanımlanmamış olmakla birlikte, operasyonel riskleri önlemeye yönelik düzenlemeler bulunmaktadır.

Seri:V, No:46 “Aracılık Faaliyetleri ve Aracı Kuruluşlara İlişkin Esaslar Hakkında Tebliğ”in²² 9’uncu maddesinin (e) bendinde; aracı kurumlarda tercih edilen faaliyet konularına uygun hizmet birimlerinin kurulmuş, bu birimler için yeterli personel kadrosunun oluşturulmuş, faaliyet konularına uygun bir yönetim, Kurul’ca yapılan düzenlemelere uygun muhasebe kayıt, bilgi ve belge sistemi ile düzenli iş akışı ve haberleşmeyi sağlayacak yeterli bir organizasyonun kurulmuş, teknik donanımın sağlanmış, Tebliğ’in 32’nci maddesindeki esaslara uygun bir iç kontrol ve denetim sisteminin kurulmuş, personelin buna uygun görev tanımları ile yetki ve sorumluluklarının belirlenmiş ve kurum uhdesinde bulunacak nakit ve kıymetli evrak ile diğer bütün varlıkların asgari yangın ve hırsızlık rizikolarına karşı sigorta ettirilerek bu konuda gerekli diğer önlemlerin alınmış olması gerektiği hükme bağlanmıştır. Aynı maddenin (d) bendinde ise ortak, yönetici, ihtisas personeli ile müfettiş ve denetçilerin bu görevlerde bulunmaları için aranan şartlar ve bu görevlerde bulunmayı engelleyecek suç fiilleri belirlenmiştir.

Tebliğ’in 32’nci maddesi ile aracı kurumların, merkez dışı örgütleri dahil tüm iş ve işlemlerinin düzenli ve etkin yürütülmesi, mevzuata uygunluğu, hata, hile ve usulsüzlüklerin önlenmesi ve tespiti, muhasebe kayıtlarının doğru ve güvenilir olarak zamanında hazırlanması amacıyla uygulanan organizasyon planı ve bunlara ilişkin usul ve esasları kapsayan iç kontrol sistemlerine ilişkin tüm politika ve prosedürlerini yazılı hale dönüştürmeleri zorunlu hale getirilmiştir. Tebliğ’e göre iç kontrol sistemlerine ilişkin yazılı prosedürlerin kabulü ve yürürlüğe konulması için yönetim kurulunun kararı şart olup, prosedürlerin uygulanmasından genel müdür, gözetiminden ise yönetim kurulu sorumludur. Ayrıca, aracı kurum yöneticileri ve tüm ihtisas personeli, görev, yetki ve sorumluluklarına ilişkin olarak belirlenen esaslar çerçevesinde ve yazılı iç kontrol prosedürlerine uygun şekilde hareket etmek zorundadırlar.

Tebliğ’in 33’üncü maddesinde, aracı kurumların bünyelerinde bir teftiş birimi oluşturmaları ve bu birimde münhasıran çalışmak üzere yeter sayıda müfettiş istihdam etmeleri ve teftiş biriminin doğrudan yönetim kuruluna bağlı ve sorumlu olarak çalışması öngörülmüştür. Bu birim aracı kurumun merkez ve merkez dışı örgütlerinin faaliyetlerinin sermaye piyasası mevzuatı ve ilgili mevzuat hükümleri yanında, aracı kurum esas sözleşmesi ve iç kontrole yönelik yazılı kurallar çerçevesinde yürütülmesinin kontrol ve denetiminden sorumludur. 34’üncü maddede ise aracı kurumların, faaliyetlerinin sermaye piyasası mevzuatı ve ilgili mevzuat hükümlerine uygun olarak yürütülmesinin sağlanmasından sorumlu olmak ve bu konularda danışmanlık yapmak üzere teftiş biriminden bağımsız olarak mevzuata uygunluk birimi kurabilecekleri ifade edilmiş, mevzuata uygunluk biriminin kurulmaması halinde, bu birimin görevlerinin teftiş birimi tarafından yerine getirilemeyeceği hükme bağlanmıştır.

Tebliğ’de operasyonel riskleri önlemeye yönelik olduğu düşünülen bir diğer düzenleme de, elektronik ortamda alım satım emirlerinin iletimine ilişkin 49’uncu maddedir. Söz konusu madde ile aracı kurumlar diğer hususlarla birlikte, elektronik ortamda kabul edilen emirlerin

²² Seri:V, No:46 Tebliği’nde, 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu’nun 4487 sayılı Kanun’la değişik 30’uncu maddesinin (a), (b) ve (c) bentlerinde sayılan aracılık faaliyetleri ve bu faaliyetleri Kanun’un 31,32,33,34 ve 50’nci maddeleri hükümleri çerçevesinde yapacak kuruluşların, kuruluş, faaliyet ve yetkilendirilmesine ilişkin esaslar düzenlenmiştir.

izlenmesi, borsaya iletilmesi, bu emirlere ilişkin kayıtların tutulması ve müşterilerle iletişimin sağlanması için yeterli sayıda personel istihdam etmekle ve güvenlik, kapasite ve yedekleme açısından yeterli bilgisayar ağını kurmak ve alternatif iletişim yöntemlerini sağlamakla yükümlü tutulmuşlardır. Aynı maddede, bu tür işlem yapacak kurumların ilgili internet sayfasında; emir iletimi, işlemlerin gerçekleştirilmesi ve tasfiyesinin nasıl yapılacağına, elektronik ortamda kabul edilen emirlerin durumunun müşteri tarafından elektronik ortamda takibi ve müşteriye elektronik ortamda yapılacak bildirim esaslarına, sermaye piyasası araçları, borsa ve piyasa bilgilerine, kullanılan bilgisayar ağı ve şifreleme sisteminin olası risklerine ve güvenliğine, olası risklere karşı hazırlanan beklenmedik durum planlarının içeriğine, bilgisayar ağına meydana gelebilecek sorunlar karşısında kullanılacak alternatif iletişim yöntemlerine yer vermeleri zorunlu tutulmuştur.

Öte yandan, Tebliğ'in, faaliyetler süresince uyulması gereken ilkelere ilişkin 11'inci, müşteri tanıma kuralına ilişkin 12'nci, çerçeve sözleşme imzalama yükümlülüğüne ilişkin 13'üncü, aracı kurumlarının merkez dışı örgütlerine²³ ilişkin düzenlemelerin yer aldığı 20-29'uncu, aracı kurum teftiş biriminde görev yapacak müfettişlerin mesleki yeterliliklerine ilişkin 36'ncı, müşteri hesaplarındaki nakit alacak bakiyelerinin kullanım esaslarına ilişkin 50'nci, yurt dışı piyasalarda yapılacak alım satım aracılığına ilişkin esasların belirlendiği 52'nci, aracı kuruluşların yapamayacakları iş ve işlemlere ilişkin 58'inci, faaliyet yetki belgelerinin iptali ve faaliyetlerin geçici olarak durdurulmasına ilişkin 64'üncü ve aracı kurumların sahip oldukları yetki belgeleri çerçevesinde yapacakları aracılık faaliyetine ilişkin özel şartların belirlendiği ilgili diğer maddelerinde yer alan bazı hükümler doğrudan ya da dolaylı olarak operasyonel riskleri önlemeye yöneliktir.

Seri:V, No:6 "Aracılık Faaliyetinde Belge ve Kayıt Düzeni Hakkında Tebliğ"inde ise, aracı kuruluşların aracılık faaliyetlerinde düzenleyecekleri belgeler ile muhasebe işlemlerinde uyacakları esaslar belirlenmiştir. Tebliğ'in özellikle müşteri emirlerinin iletimi ve seans sırasında düzenlenmesi gereken belgelere ilişkin hükümleri, müşteri ile doğacak ihtilaflarda ispat yükünün aracı kurumlara ait olması açısından önemlidir. Müşterilerle çıkacak ihtilaflarda bu tür belgelerin hatasız ve usulüne uygun bir şekilde tutulması ve müşteri mutabakatının sağlanması aracı kurumları yasal risklere karşı koruyucu bir önlem olarak görülmektedir.

Öte yandan, Kurul'un lisanslamaya ilişkin düzenlemeleri uyarınca, aracı kuruluşlarda çalışan yönetici ve ihtisas personelinin mesleki yeterliliklerini gösterir lisans belgesine sahip olmaları zorunludur. Söz konusu düzenleme uyarınca aracı kurum çalışanlarına yönelik olarak lisanslama sınavları yapılmaktadır. Benzer şekilde, Seri:V, No:46 sayılı Tebliğ ile aracı kurum yöneticilerinin ve ihtisas personelinin bu görevlerde bulunabilmeleri için gerekli mesleki yeterlik şartları belirlenmiştir. Söz konusu düzenlemelerin, eğitim eksikliğine bağlı personel hatalarından ötürü meydana gelebilecek operasyonel risklerin engellenmesine yönelik olduğu düşünülmektedir.

²³ Aracı kurumların merkez dışı örgütleri, şube, irtibat büroları ve banka ya da bankalarda tesis edilen acenteliklerden oluşur.

VI. TÜRKİYE'DEKİ ARACI KURUMLAR AÇISINDAN DEĞERLENDİRME

Bu bölümde, aracı kurumların operasyonel riske bakış açılarının tespit edilmesi amacıyla sınırlı sayıda aracı kurumla yapılan anket çalışmasının sonuçlarına değinilecek ve son dönemde bazı aracı kurumlarda yaşanan operasyonel zarar olaylarına ilişkin örneklere yer verilecektir.

6.1. Aracı Kurumlarla Yapılan Anket Çalışmasının Sonuçları

Türkiye'deki aracı kurumların karşı karşıya olduğu operasyonel risklerin belirlenmesi ve konuya bakış açılarının saptanması amacıyla sınırlı sayıda aracı kurumla küçük çaplı bir anket çalışması yapılmıştır. Konuya ilişkin olarak aracı kurumlara gönderilen sorulara²⁴ alınan cevaplar değerlendirilerek aşağıdaki tespitlere ulaşılmıştır:

- Son dönemde bazı aracı kurumlarda yaşanan operasyonel risk zarar olayları operasyonel riske bakış açısını değiştirmiş ve bu konudaki bilincin artmasına neden olmuştur.

- Aracı kurumlar en sık karşılaştıkları operasyonel riskleri, teknolojiye bağlı olarak yazılım, donanım, işletim ve bilgi sistemlerinde yaşanan değişiklikler ile mevzuatta ve İMKB uygulamalarındaki yapılan değişiklikler sonucu ortaya çıkan yeni yasal gerekliliklerin uygulamaya konması sürecinde yaşanan aksaklıklar; sistemlere ilişkin kullanıcı hataları; çalışan personelin yaşanan değişikliklere, zaman ve koşullara uygun hareket edememesi, personelin mevzuat bilgisi yetersizliğinden kaynaklanan hataları; personel yolsuzlukları ve suiistimalleri; personelin manipülatif işlemlere karışması; müşteri talimatı olmaksızın yapılan işlemler; teslimat ve ödemeler nedeniyle çıkan ihtilaflara bağlı yasal riskler; müşteri emirlerinin iletilmesi sırasında yaşanan yanlış anlamalar; emir bildirimlerinin broker ve/veya dealer tarafından hatalı gerçekleştirilmesi; işlem formlarının hatalı doldurulması; takas işlemlerinde yaşanan sorunlar; fiziki teslimlerde yaşanan kaybolma riski; müşteri suiistimalleri; kurum dışından alınan hizmetlerde yaşanabilecek aksamalar; hizmet kalitesizliğine bağlı müşteri kayıpları; yetersiz iç kontroller ya da iç kontrol sisteminde yaşanan aksaklıklar ve yaşanabilecek doğal afetler (özellikle İstanbul'un deprem riski) olarak tanımlamışlardır.

- Aracı kurumların büyük bir çoğunluğunda operasyonel risklerle ilgili ayrı bir risk birimi ve bu alanda yetişmiş personel mevcut değildir. Birçok aracı kurumda bu görev iç kontrol ve teftiş birimleri ya da yönetim kademeleri tarafından yerine getirilmekte ve operasyonel risklerin izlenmesinde ve yönetiminde bu birimlerin yeterli olduğuna dair hatalı bir kanaat bulunmaktadır.

- Aracı kurumlarda operasyonel risk ölçümüne ilişkin teknikler kullanılmamakta ve aracı kurumların büyük bir çoğunluğu karşı karşıya oldukları operasyonel risklerin ölçülmesinin mümkün olmadığını düşünmektedir. Bazı banka aracı kurumlarında, BDDK'nın risk düzenlemelerine uygun olarak operasyonel risk ölçümüne yönelik çalışmalar başlatılmıştır.

²⁴ Operasyonel risk konusunda aracı kurumlara gönderilen sorular Ek/4'de yer almaktadır. Soruların hazırlanmasında, BDDK Risk Yönetimi ve Gözetim Teknikleri Dairesi Bankacılık Uzmanı Murat MAZIBAŞ'ın, İktisat İşletme ve Finans Dergisi'nin Şubat 2003 sayısında yayınlanan "Operasyonel Risk Yönetimi ve Türk Bankacılık Sistemi" adlı çalışmasından yararlanılmıştır.

- Birçok aracı kurumda operasyonel riskleri önlemeye ya da etkilerini azaltmaya yönelik prosedürler; genellikle iç kontrol sistemlerine, iş akışlarına, takas ve muhasebe sistemlerine yönelik yazılı prosedürler ile sınırlıdır.

- Genel olarak aracı kurumlar operasyonel risk yönetiminin kurum, kurum çalışanları, müşteriler ve sektör açısından faydalı olacağını düşünmekte ve bu konuda düzenleme yapılmasını gerekli görmektedirler.

- Genel olarak aracı kurumlar operasyonel riskle mücadelede, öncelikle risklerin tanımlanmasını, önem derecesine göre sıralanması ve değerlendirilmesini; personelin riskler hakkında bilgilendirilmesini; risklerle ilgili standart ve limitlerin belirlenmesini; iç kontrol sistemlerinin geliştirilmesini; iş akışlarına, görev tanımlarına, yetki ve sorumluluklara ilişkin prosedürlerin oluşturulmasını; iç denetim fonksiyonun geliştirilmesini; olasılık planlarının yapılmasını; personel seçiminde dikkatli davranılmasını; nitelik ve nicelik açısından yeterli sayıda personele sahip olunmasını; personel eğitimine önem verilmesini; bilgisayar ve iletişim sistemlerine ilişkin teknik altyapının iyi kurulmasını; operasyonel riske ilişkin kurumsal bir kültür yaratılmasını; müşterilerin iyi tanınmasını ve potansiyel risk taşıyan müşteri bilgilerinin aracı kurumlar arasında paylaşılmasını etkin yöntemler olarak görmektedirler.

- Operasyonel risklere karşı sermaye tahsisinin gerekliliğine inanan aracı kurumlar bulunmakla birlikte, birçok aracı kurum mevcut sermaye yeterliliği düzenlemelerine göre ayrılan risk karşılıklarının operasyonel riskleri de önemli ölçüde kapsadığını ve operasyonel riskler için ek bir sermaye tahsisinin gerekli olmadığını düşünmektedir. Bazı aracı kurumlar ise sigortanın sermaye tahsisine göre tercih edilmesi gereken bir yöntem olduğunu düşünmektedir.

- Aracı kurumların büyük bir çoğunluğu, faaliyet sürecinde yaşanan ve daha sonra farkedilerek düzeltilen hata ve aksaklıkları kayıt altında tuttuklarını ancak bunun kapsamlı bir veri tabanı halinde olmadığını ifade etmiştir.

- Aracı kurumların bir kısmı şu ana kadar çok olumsuz bir olayla karşılaşmadıklarını ifade etmekle birlikte, operasyonel risklerin gelirlerinde ve faaliyet performanslarında değişkenliğe ya da dalgalanmalara neden olabileceğine inanmaktadır.

- Aracı kurumların geneli deprem, sel vb. doğal afetlere karşı sigortalıdır.

- Aracı kurumların büyük bir çoğunluğu teknik donanım, yazılım, sistem bakımı ve veri sağlama gibi teknik hizmetleri dışarıdan almaktadır. Aracı kurumlar bu gibi hizmetlerin aksamaması durumunda alınacak önlemlerin kendileri tarafından belirlenmiş olduğunu ifade etmişlerdir.

- Aracı kurumların büyük bir çoğunluğu teknoloji kullanımının ek bir risk faktörü olduğuna inanmakta ancak bu konuda gerekli önlemlerin alındığını ifade etmektedirler. Ayrıca aracı kurumlar emir iletimlerinde müşteri emir numarası kullanımına ve EXAPI sistemine geçişte gerekli önlemleri aldıklarını ifade etmişlerdir.

- Genel olarak aracı kurumların personel yolsuzluklarına karşı aldıkları tedbirler, görevlerin ayrımı, yetki sınırlamaları ve personel işlemlerinin diğer personellere kontrol ettirilmesi gibi yöntemlerle sınırlıdır.

6.2. Aracı Kurumlarda Yaşanan Operasyonel Risk Olaylarına İlişkin Örnekler

Aracı kurumların operasyonel riske bakış açılarının ve aracı kurumlardaki operasyonel risk bilincinin varlığının saptanmasına yönelik olarak sınırlı sayıda aracı kurumla yapılan anket çalışmasının sonuçlarından; birçok aracı kurumdaki operasyonel riskleri önlemeye ya da etkilerini azaltmaya yönelik prosedürlerin, genellikle iç kontrol sistemlerine, iş akışlarına, takas ve muhasebe sistemlerine yönelik yazılı prosedürler ile sınırlı olduğu, aracı kurumların büyük bir çoğunluğunda operasyonel risklerle ilgili ayrı bir birim ve bu alanda yetişmiş personel bulunmadığı, bu görevin iç kontrol ve teftiş birimleri ya da yönetim kademeleri tarafından yerine getirildiği anlaşılmaktadır. Son dönemde bazı aracı kurumlarda yaşanan operasyonel zarar olayları da dikkate alındığında, aracı kurumlardaki mevcut iç kontrol sistemlerinin operasyonel riskleri önlemede yeterli olmadığı veya mevcut prosedürlerin yeterince uygulanmadığı, aracı kurumların büyük bir çoğunluğunun operasyonel risk konusunda yeterli bilince sahip olmadıkları ve sektörün operasyonel risk yönetimi sürecinde henüz başlangıç aşamasında olduğu görülmektedir.

Aracı kurumlarda yaşanan operasyonel risk zarar olayları daha çok, iç kontrol sistemlerindeki yetersizliklerden; üst yönetim veya çalışan kademesindeki personelin yolsuzlukları ve suiistimallerinden; personelin manipülatif işlemlere karışmasından; personelin müşteri talimatı olmaksızın ya da müşteri ile anlaşmalı olarak gerçekleştirdiği işlemlerden ve belge ve kayıt düzenine uyumsuzluktan kaynaklandığı görülmektedir. Bu tür sorunlara aracı kurumların büyük bir çoğunluğunda rastlanmakta ve aracı kurumlar ve sorumlulukları tespit edilen şahıslar hakkında idari para cezaları da dahil çeşitli yaptırımlar uygulanmaktadır. Bununla birlikte, bazı aracı kurumlarda yaşanan operasyonel zarar olayları aracı kurumların faaliyetlerinin durdurulması sonucunu doğuran daha ciddi boyutlara ulaşabilmektedir. Çeşitli operasyonel zarar olaylarında iç kontrol sistemlerinin yetersiz olduğu ve işlemediği tespit edilen ve faaliyetleri geçici veya sürekli olarak durdurulan aracı kurumlara Artı Menkul Değerler A.Ş., Form Menkul Değerler A.Ş., Ulus Menkul Değerler A.Ş., Altay Menkul Değerler A.Ş., Anadolu Yatırım Menkul Kıymetler A.Ş. ve Alfa Menkul Değerler A.Ş. örnek olarak verilebilir.

Operasyonel risk yönetiminin aracı kurumlar açısından öneminin anlaşılmasına yönelik olarak, son dönemde bazı aracı kurumlarda yaşanan operasyonel zarar olaylarına ilişkin örneklere aşağıda yer verilmiştir.

6.2.1. Alfa Menkul Değerler A.Ş.

Alfa Menkul Değerler A.Ş.'nin eski genel müdür asistanının, Aracı Kurum'u 4,5 trilyon TL dolandırdığı, arkadaşlarının ismine sahte hesaplar açtığı, müşterilerin gün içinde yaptığı karlı işlemleri bu hesaplara aktardığı, zarar edilen işlemleri ise müşteri hesaplarına yansıttığı, bu yolla 34 hesaptan 4,5 trilyon TL para çektiği, zimmetine geçirdiği paranın ise 10 trilyon TL'ye yakın olduğu yönündeki basında yer alan bazı haberlerle ilgili olarak, Aracı Kurum nezdinde inceleme yapılmıştır. Aracı Kurum tarafından yapılan 18.02.2003 tarihli suç duyurusuna ilişkin dava dilekçesinde yer alan bilgilerden genel müdür asistanı olarak çalışan şahsın gerçekleştirmiş olduğu

iddia edilen usulsüz işlemlerin 2001 yılından beri devam ettiği anlaşılmış; ancak, söz konusu işlemlerin Aracı Kurum tarafından açığa çıkarılıp gerekli önlemlerin alınmadığı, iddia edilen usulsüz işlemlerin Aracı Kurum bünyesinde rahatlıkla gerçekleştirilebilmiş olmasının Aracı Kurum'un iç kontrol sisteminin etkin bir şekilde çalışmadığını gösterdiği sonucuna varılmıştır. Ayrıca, Aracı Kurum'da 19.02.2003 tarihinde hesap açtırmış olan ve açığa satış çerçeve sözleşmesi bulunmayan bir müşterinin açığa satışı yapmasına izin verildiği ve bunun karşılığında teminat alınmadığı, bu durumun Aracı Kurum'un iç kontrol sistemindeki aksaklıkların Seri:V, No:46 sayılı Tebliğ'in 32'nci maddesine aykırı olarak devam ettiğini gösterdiği tespitine ulaşılmıştır. Bu tespitler uyarınca, SPKn'nun 46/g ve 46/h maddeleri uyarınca mali durumu ve oluşabilecek riskleri tam olarak tespit edilinceye ve iç kontrol sistemindeki aksaklıklar tam olarak giderilinceye kadar Aracı Kurum'un faaliyetleri durdurulmuştur.

6.2.2. Data Menkul Kıymetler Ticareti A.Ş.

Data Menkul Kıymetler Ticareti A.Ş. nezdinde yapılan inceleme sırasında, müşterilerin Aracı Kurum'a teslim ettikleri hisse senedi varlıkları ile nakitlerinin Aracı kurum yetkilileri tarafından kendi menfaatleri çerçevesinde kullanıldığı, başka bir aracı kuruma yapılan virmanlar ile o aracı kurumdaki bazı müşteri hesaplarının kredi teminatı açıklarının tamamlandığı, Aracı Kurum nezdindeki müşteri hisse senetlerinin genel müdürünün kardeşi olan şahıs adına açılan hesap kullanılarak satıldığı ve elde edilen gelirlerin nakit çıkışlarla Aracı Kurum yetkilileri tarafından kullanıldığı tespit edilmiş olup, konu ile ilgili SPKı incelemeleri devam etmektedir.

6.2.3. Nurol Menkul Kıymetler A.Ş.

Nurol Menkul Kıymetler A.Ş.'nin Bodrum irtibat bürosu ve merkezinde yapılan incelemeler sonucunda, irtibat bürosu müşterilerine ilişkin aylık hesap ekstrelerinin ve hesap özetini gösterir belgelerin Aracı Kurum genel müdürlüğü tarafından öncelikle irtibat bürosuna gönderildiği ve söz konusu belgelerin irtibat bürosu tarafından müşterilerine iletilme yönteminin benimsendiği; Aracı Kurum müfettişi tarafından yapılan incelemelerin oldukça kısa sürede gerçekleştirildiği; Aracı Kurum'un iki merkez dışı örgütünde bugüne kadar herhangi bir denetim yapılmadığı; Aracı Kurum'un ilgili yönetmeliklerinde iç kontrol prosedürlerinin tam olarak oluşturulmadığı, mevcut prosedürlerin yeterince uygulanmadığı ve uygulamanın izlenmediği; müfettiş tarafından Bodrum irtibat bürosunda Temmuz 2002'de yapılan denetim sonucunda müşteri temsilcilerinin cep telefonundan emir kabul ettikleri, telefon kayıt cihazının ses kalitesi ve kullanım açısından problemlili olduğu, belge kayıt düzeninde hassas davranılmadığı vb. hususlar tespit edilmesine ve raporlanmasına rağmen Aracı Kurum tarafından yeterli tedbir alınmadığı tespit edilmiştir. Bu tespitler uyarınca; iç kontrol sistemlerinde tespit edilen aksaklıklar nedeniyle Aracı Kurum 15 gün süre verilerek uyarılmış ve verilen süre sonunda aksaklıkların giderilmemesi halinde SPKn'nun 46'ncı maddesinin birinci fıkrasının (g) bendi uyarınca işlem yapılacağı Aracı Kurum'a bildirilmiş; Seri:V, No:46 sayılı Tebliğ'in 32'nci maddesi uyarınca, Aracı Kurum'da iç kontrol prosedürlerinin oluşturulmasından, yürürlüğe konmasından ve gözetiminden yönetim

kurulunun ve uygulanmasından da genel müdürün sorumlu olduğu dikkate alınarak, SPKn'nun 47/A maddesi uyarınca yapılacak işlemlere esas oluşturmak üzere Aracı Kurum yönetim kurulu üyeleri ve genel müdüründen savunma istenmiştir.

VII. SONUÇ VE ÖNERİLER

Uluslararası finansal piyasalarda yaşanan hızlı gelişim ve değişim, genişleyen faaliyet alanları, yeni ve daha karmaşık ürün ve hizmetler, teknolojiye olan aşırı bağımlılık, artan işlem hacimleri, yerel ve küresel rekabet, bölgesel ya da global krizler, doğal afetler, terörist saldırılar, ve yasal düzenleme değişiklikleri gibi etkenler bu piyasalarda faaliyet gösteren kuruluşların karşı karşıya oldukları operasyonel risklerin artmasına yol açmıştır. Özellikle; Barings, Daiwa Bank, Credit Lyonnais, Sumitomo, LTCM ve BCCI gibi uluslararası finansal piyasalarda faaliyet gösteren kurumlarda yaşanan operasyonel risklerin neden olduğu büyük boyutlu zarar olayları ve en son 11 Eylül saldırıları, aslında finansal kuruluşların karşı karşıya olduğu en eski ve en temel risk türü olan operasyonel risklerin öneminin anlaşılmasında ve gerek finansal kuruluşların gerekse denetim otoritelerinin konuya verdikleri önemin artmasında etkili olmuştur.

Geniş anlamda ele alındığında operasyonel risk, kurumun faaliyet sürecinde yaşanabilecek hemen hemen tüm aksaklıkları kapsamaktadır. Bu aksaklıklar sistem yetersizlikleri, hatalı işlemler, personel yolsuzlukları, hatalı muhasebe kayıtları gibi kurum içi faktörlerin yanı sıra; terörist saldırılar, doğal afetler, yasal düzenleme değişiklikleri ve düzenleyici otoritelerin değişen uygulamaları gibi çok sayıda kurum dışı faktörden de kaynaklanabilmektedir. Operasyonel risklere neden olabilecek olaylarda görülen bu çeşitlilik riskin tanımlanmasını güçleştirmektedir. Bu nedenle operasyonel riskin tanımına yönelik birçok farklı görüş ortaya çıkmış; ancak uluslararası bankacılık alanında genel kabul gören tanım, Basel Bankacılık Denetim Komitesi tarafından benimsenen tanım olmuştur. Komite, operasyonel riski, *“yetersiz ve başarısız içsel süreçler, insanlar ve sistemler ya da dışsal olaylar sonucu ortaya çıkan zarar riski”* olarak tanımlamıştır.

Genel olarak operasyonel risk yönetimi, karşı karşıya olunan risklerin saptanması, ölçümü, izlenmesi, ortaya çıkmadan önlenmesi, kontrolü ve riske bağlı zararların azaltılması, riskin transferi ve risklere karşı sermaye tahsis edilmesi şeklinde özetlenebilecek yöntemlerden oluşan bir süreçtir. Bu süreçte karşılaşılan en temel sorun risklerin saptanmasına ve ölçümüne dairdir. Operasyonel risk finansal kuruluşların karşı karşıya olduğu en eski ve en temel risk türü olmasına rağmen, ölçümü için geliştirilen teknikler açısından en gelişmemiş risk türüdür. Operasyonel risklerin büyük oranda her kurumun kendine özgü şartlarına bağlı olması, iş stratejileri, süreçler, teknoloji ve rekabet gibi şartlarda meydana gelen değişikliklere bağlı olarak sürekli değişim halinde olmaları, riske neden olan faktörlerin çeşitliliği, riske bağlı zarar olaylarına ilişkin yeterli veri bulunmaması ya da kısıtlı olması gibi etkenler operasyonel risklerin objektif bir biçimde ölçümünü engellemektedir.

Son yıllarda operasyonel risk yönetimine yönelik olarak yapılan düzenlemeler hız kazanmıştır. Bu düzenlemelerin başında, Basel Komitesi'nin Yeni Sermaye Uzlaşısında (Basel II)

yer verdiği öneriler gelmektedir. Operasyonel risklere karşı sermaye tahsis edilmesi gerekliliği ilk kez Basel II’de ele alınmış ve Komite tahsis edilecek sermaye miktarının hesaplanmasında kullanılmak üzere çeşitli yaklaşımlar önermiştir. Basel Komitesi, sermaye yeterliliğine ilişkin düzenlemeler yanında, operasyonel risk yönetimine ilişkin ilke ve standartlar konusunda da öneriler geliştirmektedir. Komite’nin düzenlemeleri uluslararası finansal kuruluşlara tavsiye niteliğinde olup herhangi bir yaptırım içermemektedir. Bununla birlikte üye ülkelerden gelen görüşler çerçevesinde revize edilerek 2003 yılı sonunda nihai şeklini alması ve 2006 yılı sonunda uygulamaya konulması beklenen Basel II’nin, uluslararası alanda faaliyet gösteren bankalarda ve diğer finansal kuruluşlarda uygulama standardı haline gelmesi beklenmektedir. AB’nin sermaye yeterliliğine ilişkin yeni önerileri de temel olarak Basel II düzenlemelerini esas almaktadır.

BDDK tarafından yayımlanan “Bankaların İç Denetim ve Risk Yönetimi Sistemleri Hakkında Yönetmelik” ile ülkemiz bankacılık sistemindeki iç denetim ve risk yönetimi ile ilgili genel çerçeve belirlenmiştir. Yönetmelikte bankaların maruz olabileceği riskler arasında operasyonel risk açıkça tanımlanmış olup; iç kontrol, iç denetim ve risk yönetimine ilişkin olarak getirilen genel esasların operasyonel risk yönetimi açısından önemli olduğu düşünülmektedir. BDDK operasyonel riske ilişkin daha ayrıntılı düzenlemelere ise söz konusu Yönetmeliğin uygulanmasına ilişkin olarak yayımladığı 1 Sayılı Tebliğ Taslağında yer vermiştir. Öte yandan, BDDK operasyonel risk konusuna ilişkin olarak “Bankaların İç Denetim ve Risk Yönetimi Sistemleri Hakkında Yönetmeliğin Uygulanmasına İlişkin 2 Sayılı Tebliğ” hazırlıkları yapmaktadır.

Ülkemizde aracı kurumların riskleri ise, Seri:V, No:34 “Aracı Kurumların Sermayelerine ve Sermaye Yeterliliğine İlişkin Esaslar Tebliği” çerçevesinde düzenlenen ve 15 günlük dönemler itibarıyla hazırlanarak Kurul’a gönderilen sermaye yeterliliği tabloları ile izlenebilmektedir. Söz konusu Tebliğ uyarınca, aracı kurumların piyasa fiyatları ile değerlenmiş aktif ve pasif kalemleri dikkate alınarak özsermayeleri hesaplanmakta ve özsermayeden likit olmayan varlıkların düşülmesi suretiyle sermaye yeterliliği tabanına ulaşılmakta olup, aracı kurumların sermaye yeterliliği tabanı tutarları sahip oldukları yetki belgelerine göre belirlenen asgari özsermayeleri, değerlenmiş kalemler üzerinden ayrılan risk karşılıkları ve değerleme gününden önceki son üç ayda oluşan faaliyet giderlerinden herhangi birinden az olamamaktadır. Tebliğ’de risk karşılığının; pozisyon riski, karşı taraf riski, yoğunlaşma riski ve karşı taraf riski olarak Tebliğ hükümleri çerçevesinde hesaplanan tutarların toplamını ifade ettiği belirtilmiştir.

Görüldüğü üzere, Tebliğ’de karşılık ayrılması gereken riskler arasında operasyonel riskler tanımlanmamıştır. Bununla birlikte; operasyonel risklere karşı sermaye tahsis edilmesine yönelik Basel Komitesi önerilerinin 2006 yılı sonunda yürürlüğe girmesinin beklendiği, mevcut durumda böyle bir uygulamanın uluslararası alanda faaliyet gösteren bankalar ve finansal kuruluşlar için bile geçerli olmadığı, BDDK tarafından bankalara yönelik olarak yapılacak konuya ilişkin düzenlemeler için de Basel Komitesi’nin çalışmalarının tamamlanmasının beklendiği dikkate

alındığında, bu aşamada aracı kurumlarda operasyonel riskler için sermaye tahsis edilmesinin zorunlu olmaması doğal karşılanmalıdır.

Öte yandan, aracı kurumlar açısından yapılacak sermaye yeterliliği düzenlemelerinde AB'nin çalışmalarının da dikkate alınmasının gerekli olduğu düşünülmektedir. Çalışmanın 5.1.2. bölümünde ayrıntılı olarak değinildiği üzere, AB'nin sermaye yeterliliğine ilişkin yeni önerileri temel olarak Basel II düzenlemelerini esas almaktadır. Hatta, AB'nin konuya ilişkin düzenlemelerinin yürürlüğe girme tarihi Basel Komitesi düzenlemelerine paralel olarak 2006 yılı sonu olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte, iki düzenleme arasındaki temel iki farktan biri AB düzenlemelerinin bankalarla birlikte yatırım şirketlerini de kapsamasıdır. Avrupa Komisyonu faaliyetleri itibarıyla daha az riske maruz olduğu düşünülen bazı yatırım şirketleri ve bu şirketlerin bazı faaliyet kolları için Basel Komitesi tarafından önerilen miktarlardan daha düşük miktarlarda sermaye tahsis edilmesi gerektiğini savunmakta ve yatırım şirketleri için farklı düzenlemeler yapılmasını öngörmektedir. Bu kapsamda, ülkemizde de faaliyet alanları ve faaliyetlerinin kapsamı dikkate alındığında bankalar kadar riskli olmadığı düşünülen aracı kurumların operasyonel riskleri için tahsis etmeleri gereken sermaye miktarının AB düzenlemelerine paralel olarak daha düşük seviyelerde tutulması mümkün olabilecektir.

Bu çerçevede, aracı kurumlara yönelik olarak yapılacak sermaye yeterliliği düzenlemeleri için Basel Komitesi ve AB düzenlemelerinin sonuçlanmasının ve uygulamaya geçmesinin beklenmesinin uygun olacağı; ancak, bu süreçte operasyonel risk yönetimi ilke ve standartlarına yönelik olarak yapılabilecek düzenlemelerin bulunduğu düşünülmektedir.

Çalışmanın 5.2.2. bölümünde değinildiği üzere, sermaye piyasası mevzuatında aracı kurumlardaki operasyonel riskleri önlemeye yönelik bazı düzenlemeler bulunmakla birlikte, operasyonel risk açıkça tanımlanmamış ve operasyonel risk yönetimine ilişkin ayrıntılı düzenlemelere yer verilmemiştir. Bu bağlamda, başta operasyonel risk olmak üzere aracı kurumların karşı karşıya olduğu tüm riskleri tanımlayacak ve bu risklerin izlenmesini ve kontrolünü sağlamak üzere gerekli iç kontrol, iç denetim ve risk yönetim sistemlerinin kurulmasını sağlayacak düzenlemeler yapılmasının ve Basel Komitesi'nin önerilerine paralel olarak aracı kurumlardan operasyonel risklere ilişkin veri tabanlarının oluşturulmasının istenmesinin uygun olacağı düşünülmektedir.

Aracı kurumların operasyonel riske bakış açılarının ve aracı kurumlardaki operasyonel risk bilincinin varlığının saptanmasına yönelik olarak sınırlı sayıda aracı kurumla yapılan anket çalışmasının sonuçlarından; birçok aracı kurumdaki operasyonel riskleri önlemeye ya da etkilerini azaltmaya yönelik prosedürlerin, genellikle iç kontrol sistemlerine, iş akışlarına, takas ve muhasebe sistemlerine yönelik yazılı prosedürler ile sınırlı olduğu, aracı kurumların büyük bir çoğunluğunda operasyonel risklerle ilgili ayrı bir birim ve bu alanda yetişmiş personel bulunmadığı, bu görevin iç kontrol ve teftiş birimleri ya da yönetim kademeleri tarafından yerine getirildiği anlaşılmaktadır. Son dönemde bazı aracı kurumlarda yaşanan operasyonel zarar olayları da dikkate alındığında, aracı kurumlardaki mevcut iç kontrol sistemlerinin operasyonel riskleri

önlemede yeterli olmadığı görülmektedir. Bu durum, konuya ilişkin olarak ayrıntılı düzenlemeler yapılması gerekliliğine işaret etmektedir. Ayrıca anket çalışmasında, aracı kurumların büyük bir çoğunluğu operasyonel risk yönetiminin kurum, kurum çalışanları, müşteriler ve sektör açısından faydalı olacağını ve bu konuda düzenleme yapılmasının gerekli olduğunu ifade etmişlerdir.

Öte yandan, BDDK tarafından yayımlanan “Bankaların İç Denetim ve Risk Yönetimi Sistemleri Hakkında Yönetmelik” de yer alan bazı hükümlerin de aracı kurumlara yönelik genel bir düzenleme yapılmasını zorunlu hale getirdiği düşünülmektedir. Yönetmeliğin 18’inci maddesinde, risklerin tanınmasında ve değerlendirilmesinde, bankanın ve kontrol ettiği iştiraklerin oluşturduğu grubun karşı karşıya olduğu tüm risklerin konsolide bazda dikkate alınacağı, iç kontrol sürecinin bankanın kontrol ettiği konsolidasyon kapsamındaki tüm kuruluşları ve bunların karşılaştıkları riskleri kapsadığı; 28’inci maddede ise, bankanın kendi teftiş kurulunun, kontrol gücünü elinde bulundurduğu konsolidasyon kapsamındaki iştiraklerinin bütün faaliyetlerini ve birimlerini sınırlama olmaksızın inceleyebilmesini sağlamak için gerekli bütün tedbirleri alacağı hükmü yer almaktadır. Söz konusu hükümler uyarınca konsolidasyon kapsamındaki bazı banka aracı kurumları zorunlu olmamakla birlikte, Yönetmelikte öngörülen risk yönetimi organizasyon yapısına uygun birimler oluşturmaya ve risk yönetimi konusunda Yönetmelik esaslarına uygun düzenlemeler yapmaya başlamışlardır. Sınırlı sayıda aracı kurumla yapılan anket çalışmasında da bazı banka aracı kurumları bu yönde yapılan çalışmalardan söz etmişlerdir. Dolayısıyla mevcut durumda banka aracı kurumları ile diğer aracı kurumlar arasında risk yönetimine bakış konusunda farklı iki uygulama ortaya çıkmıştır. Bu durumun, aracı kurumların tümünü kapsayacak risk yönetimi düzenlemelerinin yapılmasını gerekli kılmaktadır.

Aracı kurumlara yönelik olarak yapılacak risk yönetimi düzenlemelerinde, BDDK tarafından yayımlanan Yönetmelikte yer alan düzenlemelerin örnek olarak alınabileceği düşünülmektedir. Bu amaçla yapılacak düzenlemelerde asgari olarak; aracı kurumların maruz kaldığı tüm riskler tanımlanmalı, söz konusu risklerin yönetimine ilişkin esaslar belirlenmeli, teftiş birimi, iç kontrol birimi ve risk yönetimi biriminden oluşan bir örgüt yapısı oluşturulmalı, bu birimler idari açıdan birbirinden bağımsız doğrudan yönetim kuruluna sorumlu olacak şekilde yapılandırılmalı, bu birimlerin görevleri, sorumlulukları ve yetki alanları ile bu birimlerde çalışacak elemanların sahip olmaları gereken nitelikler açıkça belirlenmeli, aracı kurumların merkez dışı örgütlerinde iç kontrol elemanı bulundurma zorunluluğu getirilmeli ve iç kontrol prosedürlerine ilişkin asgari gereklilikler belirlenmelidir.

Öte yandan, aracı kurumların maruz olduğu operasyonel riskleri tespit etmek ve risk yönetim sistemlerinin yeterliliğini ölçmek amacıyla aracı kurumlar nezdinde yapılacak denetimlerde risk odaklı denetim tekniklerinin kullanılmasının ve iç kontrol sistemlerinin yeterliliğine ilişkin incelemeler yapılmasının faydalı olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca, bağımsız denetim şirketlerinin raporlarında, aracı kurumların maruz olduğu operasyonel risklere, risk yönetim sistemlerinin yeterliliğine ve iç kontrol sistemlerindeki eksikliklere ilişkin bir bölüm açmaları, bu bölümde tespit edilen hususlarla birlikte, bağımsız denetçi görüşüne ve önerilerine yer

vermeleri uygun olacaktır. Yapılacak düzenlemelerle, bağımsız denetçi görüş ve önerilerinin, aracı kurum risk yönetim birimi tarafından dikkate alınma zorunluluğu getirilmesi, uygulamanın etkinliği açısından faydalı olacaktır.

Öte yandan, Seri:V, No:6 “Aracılık Faaliyetinde Belge ve Kayıt Düzeni Hakkında Tebliğ”inin 9’uncu maddesinde, müşterilerden gerek seanstan önce gerekse seans sırasında telefon ve benzeri iletişim araçlarıyla ya da sözlü olarak emir alınabileceği belirtilmiş, ancak bu emirlere ilişkin ses kayıtlarının tutulması ve saklanması konusunda herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. Telefonla alınan emirlere ilişkin ses kayıtlarının tutulması ve saklanması yükümlülüğü getirilmesinin, aracı kurum yönetimi veya personeli tarafından müşterilerle anlaşmalı olarak yapılan işlemlerin tespit edilmesini kolaylaştırması yanında; personelin müşteri talimatı olmaksızın ya da hatalı olarak gerçekleştirdiği işlemlerin kurum yönetimi tarafından farkedilmesini sağlaması ve müşteri ile çıkacak ihtilaflarda aracı kurumunu yasal risklere karşı koruması açısından da yararlı olacağı düşünülmektedir.

Diğer taraftan, saklama yetkisi olmayan aracı kurumların müşteri hesapları üzerinde tasarruf yetkisini sınırlandırmak veya tamamen kaldırmak yoluyla bu aracı kurumların risklerini azaltarak, risk karşılığı hesaplanan sermaye yeterliliği hükümlerinin hafifletilmesi amacıyla Kurul’da aracı kurumların saklama hizmetinin ayrılmasına ilişkin çalışmalar yapılmaktadır. Bu kapsamda, saklama yetkisi olan A tipi ve saklama yetkisi olmayan B tipi aracı kurumlar şeklinde ayrıma gidilmesi yönünde öneriler bulunmaktadır. Söz konusu önerilerin düzenlemeye dönüşmesi halinde, A ve B tipi aracı kurum ayrımının yapılmasında, aracı kurumların maruz olduğu operasyonel risklerin ve bu risklere ilişkin olarak tesis edilen risk yönetimi ve sistemlerinin yeterliliğinin de bir kıstas olarak değerlendirilmesinin uygun olacağı düşünülmektedir.

Ancak, yapılacak düzenleme değişikliklerinin de aracı kurumlar açısından bir operasyonel risk faktörü olabileceği unutulmamalıdır. Bu nedenle, operasyonel risklere ilişkin ayrıntılı düzenlemelerle ilgili olarak, aracı kurumlarla ve Türkiye Sermaye Piyasası Aracı Kuruluşlar Birliği ile görüşülmesinin ve yapılan değişikliklere uyum sağlama sürecinde karşılaşılabilecek sorunlara ve çözüm önerilerine ilişkin olarak tarafların görüşlerinin alınmasının uygulamaların etkinliğinin artırılması açısından faydalı olacağı düşünülmektedir.

Son olarak ülkemizde aracı kurumların karşı karşıya oldukları operasyonel risklere karşı kullanılabilir sigorta tekniklerinin geliştirilmesinde sigortacılık sektörünün konuya ilişkin bakış açısının da önemli olduğu düşünülmektedir. Bu anlamda, uluslararası alanda operasyonel risklere yönelik olarak geliştirilen sigorta tekniklerinin ülkemizde de uygulanmaya başlaması, bu tekniklerin aracı kurumlar ve diğer finansal kuruluşlar tarafından kullanılmasına imkan sağlayabilecektir.

KAYNAKÇA

AKSEL, K.H.

2002 “Yeni Basel Anlaşması-Basel II” Active Bankacılık ve Finans Dergisi, Sayı 23, www.makalem.com

Avrupa Komisyonu

2001a Commission Services’ Second Consultative Document on the Review of Regulatory Capital for Credit Institutions and Investment Firms (CAD3), www.europa.eu.int

2001b Banking Supervision:Reform of the Capital Adequacy Framework-Frequently Asked Questions, www.europa.eu.int

2002 Working Document of the Commission Services on Capital Requirements for Credit Institutions and Investment Firms, www.europa.eu.int

BCBS (Basel Committee on Banking Supervision)

1994 Risk Management Guidelenes for Derivatives, www.bis.org

1998 Operational Risk Management, www.bis.org

1999 A New Capital Adequacy Framework. Consultative Paper, www.bis.org

2001a Operational Risk, Consultative Document, www.bis.org

2001b Working Paper on the Regulatory Treatment of Operational Risk, www.bis.org

2001c Sound Practices for the Management and Supervision of Operational Risk, www.bis.org

2002 Sound Practices for the Management and Supervision of Operational Risk, www.bis.org

BDDK (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu)

2001a Bankaların İç Denetim ve Risk Yönetimi Sistemleri Hakkında Yönetmelik, www.bddk.org.tr

2001b BDDK tarafından T.Bankalar Birliği Genel Sekreterliğine gönderilen 03.10.2001 tarih ve BDDK.RGTAD.-II.1-8111 sayılı yazı ve eki açıklama, www.bddk.org.tr

2002a Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik, www.bddk.org.tr

2002b Bankaların İç Denetim ve Risk Yönetimi Sistemleri Hakkında Yönetmeliğin Uygulanmasına İlişkin 1 Sayılı Tebliğ Taslağı, www.bddk.org.tr

BOYACIOĞLU, Melek A.

2002, “Operasyonel Risk ve Yönetimi” Bankacılar Dergisi, Sayı 43.

DAĞLI, Kubilay

2000 Aracı Kurumlarda İç Kontrol Sisteminin Önemi ve İç Kontrol Sisteminin Etkinleştirilmesi, Sermaye Piyasası Kurulu Yeterlik Etüd Çalışması

DELOITTE&TOUCHE

2002a “Bankalarda Risk Yönetimi Organizasyon Yapısı” Risk Yönetimi Haber Bülteni, Sayı 3, www.deloitte.com.tr

2002b “Operasyonel Risk Yönetiminin Sigortacılık Sektörüne Etkileri” Risk Yönetimi Haber Bülteni, Sayı 8, www.deloitte.com.tr

HUSSAIN, Amanat

2000 Managing Operational Risk in Financial Markets, Butterworth, Heinemann, Oxford

IOSCO

1998 “Risk Management and for Securities Firms and Their Supervisors”, A Report by the Technical Committee of The IOSCO, www.iosco.org

KAHRAMAN, Abdülkadir

2000, “Bankacılık Sektöründe Risk Yönetimi ve Beklentiler” Active Bankacılık ve Finans Dergisi, Sayı 15, www.makalem.com

KING, J.L.

2001 Operational Risk Measurement and Modelling, John Wiley&Sons, Ltd., England

KOÇ, Murat ve ÖZÜBEK, Cengiz

2001 Bankalarda Operasyonel Risklerin Ölçüm ve Yönetimi, T.C. Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü Bankacılık (Doktora) Anabilim Dalı, Bankalarda Stratejik Planlama ve Yönetimi Dönem Çalışması

KURITZKES, A.P., SCOTT, H.S.

2002 Sizing Operational Risk and the Effect of Insurance: Implications for the Basel II Capital Accord, www.law.harvard.edu

MAZIBAŞ, Murat

2003 “Operasyonel Risk Yönetimi ve Türk Bankacılık Sistemi”, İktisat İşletme ve Finans Dergisi, Şubat 2003

MARSHALL, Christopher L.

2001 Measuring and Managing Operational Risk, John Wiley & Sons, Ltd, Singapore

OTUZLAR GRUBU

1993 Derivatives Practices and Principles, Global Derivatives Study Group, www.group30.org

ORRF (Operational Risk Research Forum)

2001, Insurance as a Mitigant For Operational Risk, A Report Submitted to the Basel Committee on Banking Supervision by the Insurance Working Group of the ORRF, www.orr.org

SAKA, Tamer

2002 “Operasyonel Risk Ölçüm Tekniklerine Genel Bir Bakış” Active Banka, www.makalem.com

SERMAYE PİYASASI MEVZUATI

SCOTT, H. ve JACKSON, H.

2002 Operational Risk Insurance-Treatment under the New Basel Accord, Aino Bunge International Finance Seminar, www.law.harvard.edu

TBB (Türkiye Bankalar Birliği)

2002 Basel Komitesi Yeni Sermaye Yeterliliği Düzenlemesi, Özet Sunum, www.tbb.org.tr

UYSAL, Özge H.

1999 Piyasa Riskinin Tespitinde Kullanılan Riskteki Değer (Value At Risk) Yöntemi, Sermaye Piyasası Kurulu Yeterlik Etüd Çalışması

VAN DEN BRINK, G. J.

2002 Operational Risk, The New Challenge for Banks, Palgrave Publishers Ltd., New York

EKLER

- EK/1: Basel Bankacılık Denetim Komitesi'nin Operasyonel Risk Yönetim Sürecine İlişkin Olarak Belirlediği Temel Prensipler
- EK/2: IOSCO Teknik Komitesi Tarafından Belirlenen Risk Yönetimi Ve Kontrol Sistemlerinin Unsurları
- EK/3: BDDK'nın Bilgi Amaçlı Örnek Organizasyon Şeması
- EK/4: Aracı Kurumların Operasyonel Bakış Açılarını Tespit Etmek Amacıyla Sınırlı Sayıda Aracı Kurumla Yapılan Anket Çalışmasında Yer Alan Sorular

BASEL BANKACILIK DENETİM KOMİTESİ'NİN OPERASYONEL RİSK YÖNETİM SÜRECİNE İLİŞKİN OLARAK BELİRLEDİĞİ TEMEL PRENSİPLER²⁵

Uygun Bir Risk Yönetim Çerçevesinin Geliştirilmesi

Prensip 1: Bankanın maruz olduğu operasyonel riskler yönetim kurulu tarafından bilinmeli; yönetim kurulu operasyonel risklerin tanımına, ölçümüne, gözetimine ve kontrolüne ilişkin esasların ayrıntılı olarak belirlendiği operasyonel risk yönetim sürecini onaylamalı ve periyodik olarak gözden geçirmelidir.

Prensip 2: Yönetim kurulu, operasyonel risk yönetim sürecinin, bu alanda yetişmiş, diğer faaliyetlerden bağımsız çalışanlar tarafından etkin ve kapsamlı bir iç denetime tabi tutulmasını sağlamalıdır. İç denetim fonksiyonu operasyonel risk yönetiminden direkt olarak sorumlu tutulmamalıdır.

Prensip 3: Yönetim kurulunca onaylanan risk yönetim sürecinin uygulanması ile ilgili olarak üst düzey yönetim sorumluluk sahibi olmalıdır. Operasyonel risk yönetimi süreci banka genelinde uygulanmalı, her seviyedeki personel bu süreç içinde kendisine düşen görev ve sorumlulukları bilmelidir. Üst yönetim operasyonel risk yönetimine ilişkin politikalar, süreçler ve prosedürler geliştirmekten de sorumludur.

Risk Yönetimi

Prensip 4: Bankalar tüm ürün, faaliyet, süreç ve sistemlerine ilişkin operasyonel riskleri belirlemeli ve ölçmeli; yeni ürün, faaliyet, süreç ve sistemlerin kullanımına başlanmadan önce bunların risk değerlendirmelerini yapmalıdırlar.

Prensip 5: Bankalar operasyonel risklerini ve riskin gerçekleşmesi dolayısıyla maruz kalacakları kayıpları izlemek amacıyla gerekli sistemleri kurmaları, ilgili bilgiler üst yönetime ve yönetim kuruluna düzenli olarak raporlanmalıdır.

Prensip 6: Bankalar operasyonel risklerini kontrol edebilecek veya azaltabilecek politika, süreç ve sistemlere sahip olmalı; alternatif risk limitleri ile uygulanan risk önleme yöntemlerinin fayda ve maliyetlerini bankanın genel risk profili kapsamında değerlendirerek en uygun strateji ve limitleri ihdas etmelidirler.

²⁵ BSBC, July 2002, Sound Practices for the Management and Supervision of Operational Risk, p. 4-5

Prensip 7: Bankalar şiddetli iş krizlerine karşı faaliyetlerinin devamlılığını sağlamak ve uğranılacak zararları minimum düzeyde tutmak için olasılık planları geliştirmelidirler.

Denetçinin Rolü

Prensip 8: Denetim otoriteleri, büyüklüklerine bağlı olmaksızın her bankada operasyonel riskleri tanımlayan, ölçebilen, izleyebilen ve kontrol edebilen etkin bir operasyonel risk yönetim sisteminin mevcudiyetini sorgulamalıdır.

Prensip 9: Denetim otoriteleri, bankaların operasyonel risklere ilişkin politika, prosedür, süreç ve uygulamalarının düzenli olarak bağımsız bir değerlendirmeye tabi tutulup tutulmadığını kontrol etmeli ve bankada yaşanan gelişmeleri takip edebilmek için risk yönetimi kapsamında etkin bir iletişim ve raporlama sisteminin olmasını sağlamalıdır.

Kamuyu Aydınlatmanın Rolü

Prensip 10: Bankalar, piyasa katılımcılarını operasyonel risk yönetimi konusunda yeterli düzeyde bilgilendirmelidir.

IOSCO TEKNİK KOMİTESİ TARAFINDAN BELİRLENEN RİSK YÖNETİMİ VE KONROL SİSTEMLERİNİN UNSURLARI²⁶

Kontrol Ortamı:

1) Aracı kurumlar iç muhasebe ve risk yönetimi kontrollerine ilişkin mekanizmaları kurmalıdırlar. Denetim otoriteleri, aracı kurumların söz konusu mekanizmalara sahip olmalarını sağlayıcı sistemleri oluşturmalı, ancak bunu yaparken kesin ve ayrıntılı kontrol tanımları yapmaktan kaçınmalı, aracı kurumlara genel nitelikte yol gösterici önerilerde bulunmalıdır.

2) Aracı kurumlar ve denetim otoriteleri, kurum içi kontrollerin üst yönetim düzeyinde konmasını ve denetlenmesini, kontrollerin denetiminde sorumluluğun kimlere ait olduğunun belirlenmesini sağlamalı, üst yönetim aracı kurum içinde her seviyede kontrol kültürünün gelişimini sağlamalıdırlar.

Kontrollerin Niteliği ve Kapsamı:

3) Aracı kurumların ve denetim otoritelerinin uygulamaları hem iç muhasebe kontrollerini hem de risk yönetimi ve kontrollerini içermelidir.

4) Aracı kurumlarda iç muhasebe kontrolleri; belge ve kayıt yükümlülüklerini, görevlerin ayrımı ilkesini, müşteri ve aracı kurum varlıklarının korunmasına yönelik kontrolleri içermelidir.

5) Aracı kurumlarda risk yönetimi ve kontrolleri kurumun tamamına yönelik olmalı, piyasa, kredi, yasal, operasyonel ve likidite risklerini kapsamalıdır.

Uygulama:

6) Kontrollere ilişkin olarak üst yönetim tarafından kurum birimlerine yapılan yönlendirmeler, üst görev seviyeleri için genel, daha küçük iş birimleri için ise özel ve ayrıntılı olmalıdır.

7) Aracı kurumlar yazılı kontrol prosedürlerine sahip olmalı, kontrol prosedürlerinin yazılı olarak tutulması denetim otoriteleri tarafından zorunlu kılınmalıdır.

²⁶ IOSCO, May 1998, Risk Management and Control Guidance for Securities Firms and Their Supervisors, A Report by the Technical Committee of the IOSCO, p.1-3.

Doğrulama:

8) Aracı kurumlar ve denetim otoriteleri kurum yönetimi tarafından tesis edilen kontrol prosedürlerinin süreç içinde usulüne uygun şekilde işlemlerini sağlamalıdır.

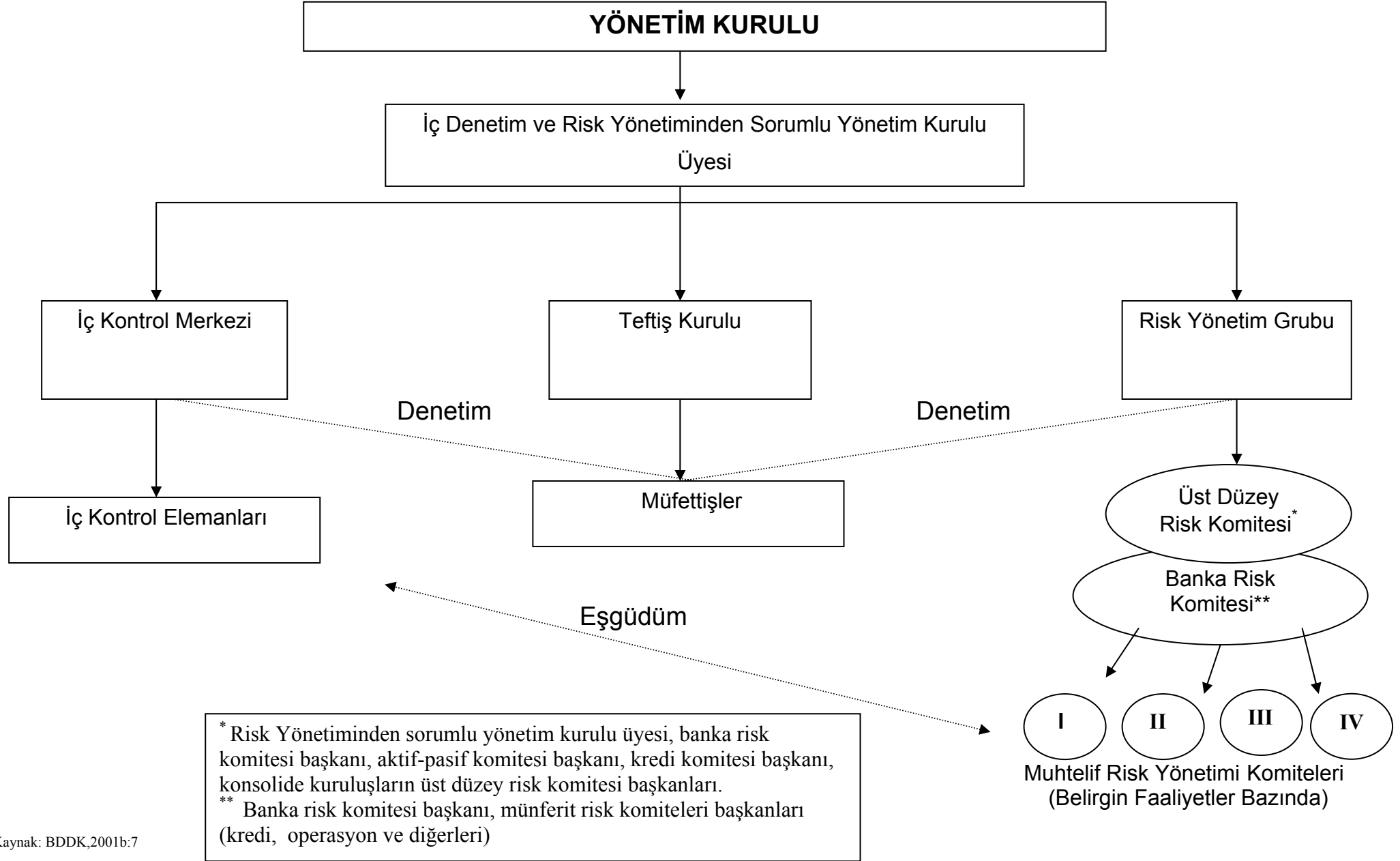
9) Denetim otoriteleri ve aracı kurumlar tesis edilen kontrol prosedürlerine uygun hareket edilmesini sağlayıcı mekanizmalar kurmalıdırlar. Bu amaçla kurulan mekanizmalar bağımsız bir dış denetim ve kurumun diğer faaliyetlerinden bağımsız bir iç denetim unsurlarını içermelidir. Kontrol prosedürlerinin uygunluğu denetim otoriteleri tarafından da denetlenmelidir. Aracı kurumlar, bağımsız dış denetçiler ve denetim otoriteleri tarafından önerilen hususların uygulamaya geçirilmesini sağlamalıdırlar.

10) Denetim otoriteleri ve aracı kurumlar tesis edilen kontrol prosedürlerinin, yeni ürün ve teknolojilere ayak uydurmasını sağlamalıdırlar.

Raporlama:

11) Aracı kurumlar, kontrol prosedürlerine ilişkin aksaklıkları ve yetersizlikleri anında üst yönetime ve denetleyicilere raporlayacak mekanizmaları geliştirmeli, bu husus düzenleyici otoriteler tarafından zorunlu kılınmalıdır.

12) Aracı kurumlar, kontroller hakkında denetim otoritelerine bilgi vermeye hazırlıklı olmalı, denetim otoriteleri aracı kurumlarla kontrollerle ilgili bilgileri paylaşmak için gerekli mekanizmaları oluşturmalıdırlar.

**ARACI KURUMLARIN OPERASYONEL RİSKE BAKIŞ AÇILARINI TESPİT
ETMEK AMACIYLA SINIRLI SAYIDA ARACI KURUMLA YAPILAN ANKET
ÇALIŞMASINDA YER ALAN SORULAR**

- 1) Sizce operasyonel risk nedir ve Aracı Kurumunuzun en sık maruz kaldığı operasyonel riskler nelerdir?
- 2) Operasyonel risklerle ilgili ayrı bir risk biriminiz ve bu alanda yetişmiş personeliniz bulunmakta mıdır?
- 3) Sizce Aracı Kurumunuz'daki teftiş birimi operasyonel riskleri saptamak açısından yeterli midir?
- 4) Operasyonel risklerinizi ölçüyor musunuz? Ölçüyorsanız kullandığınız yöntem ya da yöntemler nelerdir?
- 5) Operasyonel riskleri önlemeye ya da etkilerini azaltmaya yönelik olarak Kurumunuz çalışanlarınca da bilinen tanımlı prosedürlere sahip misiniz?
- 6) Sizce operasyonel risk yönetimi faaliyette bulunduğunuz sektör açısından gerekli midir?
- 7) Operasyonel risk yönetiminin kurumunuza fayda sağlayacağına inanıyor musunuz?
- 8) Operasyonel risklerle ilgili olarak en etkin mücadele yöntemlerinin neler olacağını düşünüyorsunuz?
- 9) Sizce operasyonel risklere karşı sermaye tahsis edilmesi gerekli midir?
- 10) Faaliyet sürecinizde yaşanan ve daha sonra tarafınızca farkedilerek düzeltilen hata ve aksaklıkları, düzeltme işleminden sonra kayıt altında tutuyor musunuz? Daha genel anlamda operasyonel risklerinizle ilgili bir veri tabanınız var mı?
- 11) Operasyonel riskler gelirlerinizde ve faaliyet performansınızda değişkenliğe ya da dalgalanmalara neden olabiliyor mu?
- 12) Aracı Kurumunuz deprem, sel vb. doğal afetlere karşı sigortalı mıdır?
- 13) Dışarıdan kaynaklandırma (outsourcing) yoluyla aldığınız hizmetler var mı?
- 14) Bu hizmeti veren kurumun herhangi bir aksaklık nedeniyle hizmete devam edememesi durumunda alacağınız önlemler sizin tarafınızdan belirlenmiş durumda mıdır?
- 15) Teknoloji kullanımının aracı kurumunuz açısından ek bir risk faktörü olduğunu düşünüyor musunuz?
- 16) Emir iletimlerinde müşteri emir numarası kullanımına geçişte ve EXAPI sistemine geçişte gerekli önlemleri aldınız mı, gerekli donanımlara sahip misiniz?
- 17) Personel hataları veya yolsuzluklarından dolayı maruz kalabileceğiniz risklere karşı önlem alıyor musunuz?
- 18) İnternet aracılığıyla işlem gerçekleştiriyor musunuz? Gerçekleştiriyorsanız sistem güvenliğine ilişkin önlemler alıyor musunuz?